

Strazburgo, 4 Juni 2012

COMMITTEE
OF MINISTERS
COMITÉ
DES MINISTRES

Dokumento (li) Publiko
ACFC/OP/III(2011)009

UNDĀRNIMASKO KOMITETO VAŚ E AVLUNAQI ŴILEKHIPEN E ĆINDERŴENENGO BRAKHIPEN

Trinto godĭpen e Albaniaqe Semnosarisailor and-o 23 Novembar 2011

Ekzekutivo Kidipen

Ŵik kana kerdilo semnatura o dujto godĭpen e UndĀrnimasko Komiteto, i Albania kramavel piro zordipen kaj te putrol po but o kerdipen e Avlunaki KonvenciĀ.

And-o octobar 2010 simadĀrdapen o Thami Vaś o Brakhipen kotar i DiskriminaciĀ, kaj sal-le sar res te ĉhuvel e albaniako thamikano and-i akiĀ avlin opral i bazĀ e evropaqe standartora, vi thaj uġtĭli i Viramlin e Komisioneresqi vaś o Brakhipen kotar i DiskriminaciĀ. O Penalno Kodi aversarisailo dikhindo i DiskriminaciĀ vaś i ling, i rĀca, devlikane patĀmĀta, phuv e beġimasqi, i ĉhib, o politikane orientaciĀ, devlikane thaj socialno, pharo trujalipen and-e savorre penĀlo kerimĀta. Dikhonpen sar penĀlo kerimĀta o diasporisaripen e materialnoreng e kaj si-len rĀcistora thaj ksenofobia ander, kotar e elektrogodĭ sistemora, thaj e akuġimatora ander rĀcizmo em ksenofobia, kaj dikhenpen ando elektrogodĭ diasporisaripen kaj lenpe e samudaripensar, krimora mamuj e manuġencar, rĀcizmo thaj ksenofobia.

O Istitucionalno avlun vaś o keripe e ĉinderŴenenge xolimata thaj e vakerimaqe struktura e nacionalno ĉinderŴenenge mujale aĉhel bibasando. E ĉinderŴenengo Nacionalno Komiteto, kaj si jekhfora raipen organo kaj del risaripen direkto anglal o Ŵerutno e Raipenesko, vi jekh organo quasi-mujalo, kaj dikholpe se vakerol ando anav e xanika nacionalno ĉinderŴenenge, naj le o biumlavdipen kaj mangolpe thaj ni šaj te asterelpe sar efektno mekanizmo konsultativo.

And-o oktobar e berġesko 2011 and-i Albania kerdilope jekh censuso. Xanika aversarimatora e agor minġtaqe and o thami e ĉhalikano censuso dikol o ĉhuvipen e glġbe and-e abser kana denpe xoxande amboldipe e puĉhimase, vi thaj definisarena se jekh puĉhipe ka dikholape xoxandi sġrte voj naj sa jekhsoj e dendimatora and o civilno registro. Korkori o Registro isi jekh xaing bipaĉavno informaciaqe. AŴal, akala aversarimatora naj jekhsoj kotar e korkoreng e mesto vakerimatora temelĀ, kaj si e ĉinderŴenenge manuġa, palal e dikhimatora and-o Artiklo 3 e Avlunaqi KonvenciĀ.

Mamuj i palutni klima generalno toleranto thaj laĉhiakãripe maškare e nacionalno ċinderŴene thaj e vavera but-Ŵene, and-i Albania lekhavdo o jekhto incidento zuralo vaš o xolipen, andi forma e phabarimasko bešipen kaj bešena paš 40 familie rroma andre o centro e Tiranako k-o 2011. O phabaripen anda seriora dukhaipen e but Ŵenengo, vi thaj o thaj o durãripen e but Ŵenengo, èvi but tikne, and-e jekh centro kaj sa bilaĉho bešimase ando ivend.

Si but zor o fakto kaj e organora kaj garaven o thami ni kerde asijekh phir kaj mangõlape okotar o brakhipen e dukhane manušenge. Bibasutno reaciã širdipen kotar i rig e policiãki, sikavol kaj šaj te lenpe kerdipen mai but energetikora kotar o trajno e policiako opral e manušikane xakaja thaj opral o kerdipen e Rendosko thaj e Disiplinako Rend e Policiãko Them.

O šaipen e siklãripen e ċinderŴenengi ĉhib thaj e skõlake andi akala ĉhiba aĉhen bibasipen, aŴal sar aĉhilo bibasipen thaj bilodipen vi thaj o xambaripen e ċinderŴenenge kultura.

Kotar maškare e palutne berša lindile importante phire e rromengo tiknengo siklãripen, maj rigate and-i avlun e Nacionalno Strategia vaš-o Laĉharipen e ŵivimasko Kondicie e Rromengi Selõrri. Specialno zordipen kerdile vaš o pošavipen e anglal-skõlako siklãripen and-o pero kaj si but vavera ĉhala. Dikhilopen jekh baripen kotar o gind e rromenge tikne kaj Ŵan palal o siklãripen, po soj vaxt kaj si te lošandon em e specialno burse e rromenege tikne.

Sosarencar, biumblavdo e mase kaj li-le e raimŴte palal e palutne berša, e kerimasqi situaciã e rromengi aĉhel xolardi, vi o baro livello e sustalimasko maškare e terne kaj si o kotar e ċinderŴene si bipukavlo.

Problemora kaj roden imediãto maškaripen:

- te dikholpe o šaipen kaj te kerdolpe jekh generalno thami e nacionalno ċinderŴenenge kotar i res kaj te pherdon othe kaj o thami nidikhla em thaj te kerelpe klãro e themeski politika okotar e nacionalno ċinderŴene, šaj te iklõlpen save diferencora kerdipen bãze maškare i kategoria e nacionalno ċinderŴenenge thaj etno-ĉhibaqi; te ristãrelpen kaj o kerdipen e akanutno thami thaj o avindo thami e nacionalno ċinderŴenengo te ovel jekhsoj e Konvenciãke artiklonenca;
- e censusose ginde te butãrnon jekhsoj pi bãza so vakerde korkorri; te ristãrelpen ke e vavera avindora census te ĉhuvanpe adaptisarde procedura, vi thaj forme vavera e kidimasqe ginde, kotar i res kaj te den paĉaipen ginde po opral e manuša kaj si kotar e nacionalno ċinderŴene, ulade palal o beršipen, o gender thaj o geografiko diasporisaripen, sare avlinake, po opral i bazã kaj savo manuš vakerda thaj e maškarthemutne pinŴarde standartura kotar o kidipen thaj o brakhipen e gindesora;
- te kerdiolpe jekh konstruktivno dialogo e manušenge mujale kaj si okotar e nacionalno ċinderŴene and-e siklãrimaske kondiciã e ċinderŴenenge ĉhiba thaj and-e siklãripe e akala ċinderŴenenge ĉhiba ando savo them, othe kaj si adaptisardo, te lenpe laĉhe phir kaj te pherdon e najĉhipen;
- te ristãrelpen basutne xaing and-o efekto kerdipe e Kerdimasko e Nacionalno Plano 2010-2015 e kotar i Dekada e Rromengi Inkluzia; te ovel-la jekh efekto inkluzivo e rromenge and-o keripen, kerdipen, dikhipen thaj mõldipen e linde mizure kotar e verver raimŴte e implementisarimasqe aktivitetora and-e jekhto avlina e

siklārimase, butārimase, sastimase thaj e kheretnimase, ando akava Kerdimasko Plano.

ANDERIPEN

UNDÄRNIMASKO KOMITETO VAŚ E AVLUNAQI ŵILEKHIPEN E ĆINDERŴENENGO BRAKHIPEN.....	1
UNDÄRNIMASKO KOMITETO VAŚ E AVLUNAQI ŵILEKHIPEN E ĆINDERŴENENGO BRAKHIPEN.....	1
TRINTO GODĪPEN E ALBANIAQE	1
I. E PRINCIPALNO DIKHIMATORA.....	1
E dikhimasko proceso.....	1
Generalno panorama vaś o kerdipen e Avlunaki Konvenciä palal e duj ciklora e dikhimasqe.	2
O avlun e thamisko thaj Institucionalno	2
O censuso thaj e biandimaske-lila	3
Interkulturako thaj tolerancako Dialogo.....	3
O sikläripen	4
E rroma	4
O pošnipen vaś e ćinderŴenengi kultura	4
II. E DIKHIMATORA ARTIKLO PO ARTIKLO.....	5
Artiklo 1 e Avlunaki Konvenciä	5
<i>I ratifikacia e Evropaki Karta vaś e Rajonalno thaj e cinderŴenenge Ćhiba</i>	5
Artiklo 3 e Avlunaki Konvenciä	5
<i>Individualno Objekto kotar o kerdipen e Avlunaki Konvenciä</i>	5
<i>O Censuso thaj e Biandimaske-lila</i>	6
Artiklo 4 i Avlunaki Konvenciä	9
<i>Thamiako avlun vaś i Diskriminaciäko aćhavipen</i>	9
<i>O dikhipen kotar i Diskriminaciä thaj thamiage instrumente disponiblora</i>	10
<i>I Viramlin e Ćhalesko Avokato</i>	10
<i>I situaciä socialno-ekonomia e rromengi</i>	11
Artiklo 5 i Avlunaki Konvenciä	13
<i>I politika vaś o pošnipen e ćinderŴenengi kultura</i>	13
Artiklo 6 i Avlunaki Konvenciä	13
<i>I toleranca thaj o dialogo interkulturako</i>	13
<i>E lavdavipen e policiasar</i>	14
<i>E manuśikanengo dromorro kaj si o-kotar e rroma thaj e egjiptiano ćinderŴene</i>	16
Artiklo 8 i Avlunaki Konvenciä	17
<i>Mestipen e paćapesko, organizacia devlesi, o amboldipen e devlikanengi organizacia theripen</i>	17
Artiklo 9i Avlunaki Konvenciä	18
<i>I media lekhavni and-e ćinderŴenenge ćhiba</i>	18
<i>E mediengi Tranzmitia</i>	18
Artiklo 10 i Avlunaki Konvenciä	19
<i>O labäripen e ćinderŴenenge ćhiba and-e lavdavipen e administratenge raimŴte</i>	19
Artiklo 11 e Avlunaki Konvenciä	20
E anava and-e ćinderŴenenge ćhiba.....	20
<i>E topografiko sikavne and-e ćinderŴenenge ćhiba</i>	20
Artiklo 12 e Avlunaki Konvenciä	21
<i>O aksesu e rromengi and-o siklärelipen</i>	21
Artiklo 14 e Avlunaki Konvenciä	23
<i>O siklärelipen e ćinderŴenengi ćhiba thaj o sikläripen and-e akala ćhiba</i>	23
<i>O sikläripen e rromani ćhibaqi</i>	24
Artiklo 15 e Avlunaki Konvenciä	24

<i>Raipen godorno organora vaś e ćinderŴenenge thaj vaś o dialogo e ćinderŴenencar</i>	24
<i>Politikno participacia: mujalipen thaj e alosarimasko proceso</i>	25
<i>I participacia e rromengi and-o Ŵivan ekonomiko thaj socialno</i>	26
Artiklo 17 e Avlunaki Konvenciă	27
<i>E kontaktora maśkare i grànica</i>	27
III. AGÒRDIPEN	27
Pozitivno Ŵamavelipen palal e duj ciklora e dikhimasqe	27
Xolina abserora palal e duj ciklora e dikhimasqe	28
<i>Problemora kaj roden imediàto maśkaripen:</i>	30
<i>Rekomandàcie vavera:</i>	30

UNDĀRNIMASKO KOMITETO VAŚ E VLUNAQI ŴILEKHIPEN E ĆINDERŴENENGO BRAKHIPEN

TRINTO GODĪPEN E ALBANIAQE

Akava godĭpen semnosarisailo and-o UndĀrnimasko Komiteto k-o 23 novembar 2011, palal o Artiklo 26 (1) e Avlunaqi KonvenciĀ thaj o Rend 23 e Rezolutako (97) 10 e Komiteto e Raipesko-Śerutne. E dikhimatora pośavisaon k-i informacia sikavdi k-o Nacionalno Raporto, lindo k-o 10 Januari 2011, vavera lekhavne xaing, vi thaj ki informacia kaj o UndĀrnimasko Komiteto linda andar e raipenora Ŵene thaj naraipenora maśkare i vizita kaj kerda and-i Tirana em Pogradec, andar o dimasberś 5 Ŵik k-o 8 septembar 2011.

1. O telutno Kotor I, sil-le e principalno arakhadimatora vaś e kliĉora abser kaj phanglon e Avlunaki KonvenciĀ kerdĭpen and-i Albania. Akala arakhadimatora sikaven e xurdikane arakhaĭpe artiklo vaś artiklo kaj sikadon ko Kotor II, kaj uĉarel okola dispozite e Avlunaki KonvenciĀ kaj o UndĀrnimasko Komiteto vazel cerra principalno problemora.

2. E duj kotora keren buxli referencia e informaciake linde palal e arakhadimatora e dikhimasqi e Avlunaki KonvenciĀ, anglal ĉhude k-o jekhto thaj dujto Godĭpen e UndĀrnimasko Komiteto e Albaniaqe, semnosarde k-o 12 septembar 2002 thaj 29 maj 2008, vi em e saĭekh e Komiteto e Raipesko-Śerutne Rezolute, semnosarde ko 11 maj 2005 thaj 8 juli 2009.

3. E phangle komentora, sikavde ko Kotor III, śaj te sevisarol sa bazĀ vaś e agorĭpen thaj e rekomandĀcie avinde e Komitesko e Raipesko-Śerutne e Albaniaqe.

4. UndĀrnimasko Komiteto aśukerol o kramĭpen e dialogosko e albaniaqe raipen thaj e ĉinderŴenege mujale, vi thaj e vavera aktorora kaj si inkluzime ando proceso e kerimasko e Avlunaki KonvenciĀ. K-o res kaj te Ŵĭbisarol jekh inkluziako thaj trasparento proceso, e UndĀrnimasko Komiteto ispidel zorale e raipen kaj te keren-le publiko akava godĭpen, so foran kana ka len-le. E UndĀrnimasko Komiteto ka anel-la and-o godĭpen e somdasnege Thema kaj k-o 16 april 2009, O Komiteto e Raipesko-Śerutne ka semnosarisailor neve rendora vaś e publikaciaqe e UndĀrnimasko Komiteto Godĭpen thaj e vaverengo dikhimato materialnora, kaj si-len sar res te vazen o trasparento thaj te ulaven i informacia kobor si kotar e dikhimatora thaj e agorimatora, palal soste sare somdasne kerdon inkluzia and-o jekhto phir (dikh Rezoluta CM/Res (2009)Ŵ vaś o aversarĭpen e Rezolutako (97) 10 vaś o laĉharĭpen e dikhimatengo palal e artiklora 24-26 e Avlunaki KonvenciĀ vaś o Brakhĭpen e ĆinderŴenengo.

I. E PRINCIPALNO DIKHIMATORA

E dikhimasko proceso

5. I Albania sal-la jekh konstruktivno paśĭpe maśkare e dikhimasko proceso, kaj si inkluzia em o mukharĭpen and-o vaxt e Nacionalno Raportesko. E UndĀrnimasko Komiteto mangel kaj te vakerel, sar pozitivno phir, o fakto kaj e albaniaqe raipen kerde k-o Juli 2010 jekh seminario (follow-up), kaj sa but laĉhe e pinŴarimasqe thaj e putarimasqe e reslimasqe kotar o dujto ciklo e dikhimasko. E UndĀrnimasko Komiteto dikhol lośarimasa kaj o Trinto Nacionalno Raporto si kerdo ki konsultacia izal-la asociace kaj mujalen e ĉinderŴene thaj e sombutimasar e Nacionalno Komiteto vaś e ĉinderŴenenge.

6. Undärnimasko Komiteto dikhla e Albania andar o 5 Wík k-o 8 septembar 2011. Akava dikhlipen, kerdi kotar o akharipen e albaniako raipen, dinda jekh šaipen vaš-i inkluzia ando direkto dialogo e interesànto somdasne. I aver lindi informacia andar o raipen thaj e vavera xaingora, inkluzia em kotar e ćinderWenenge mujale, sa specialno lačo. Kerdile arakhadipen andi Tirana thaj Pogradec. E Undärnimasko Komiteto mòldel e sombutimasko ogi kaj sikhade e albaniage raipen maškare o proceso kaj inWarda ando semnosaripen akadava opinionesko.

Generalno panorama vaš o kerdipen e Avlunaki Konvenciã palal e duj ciklora e dikhimasqe

7. Generalno and-i Albania si jekh klima patívaski thaj tolerancaqi em, palal e raportora e ćinderWenenge mujale, e incidentora kaj si phangle e intolerancasar kotar i ràca ja i etnia sa but ćino.

8. And-i ratifikacia e Avlunaki Konvenciã e raipen kerde zordipen kaj te brakhinen e ćinderWene. Em soske, mangolpe kaj te pherdòl maj-o kotar and-o thamiako avlun kotar o Brakhipen e ćinderWenenge, specialno kobor malavelpe jekh-e instituto realno mujalo thaj šajno kaj te sikavol e xolimatora e manušenge kaj si kotar i selòrri, o lovikano e ćinderWenengo kultura thaj o vorbipen e ćinderWenenge čhiba and-e lavdavipen e administrataqe raipen, em thaj o lokalno anavipen, e dromengo anavipen thaj e vavera topografikno sikavimatora. Šaj te kerdonpe zorale e and-e konsoderacia phirimatora o zordipen kaj te kerdolpe jekh thami e ćinderWenenge.

O avlun e thamisko thaj Institucionalno

9. Kerdilo progreso and-i avlun e thamisko em institucionalno kotar i Diskriminaciã. Semnosardilo o thami kotar i antidikriminaciã thaj uštili i Viramlin e Komisioneresqi vaš o Brakhipen kotar i Diskriminaciã. I viramlin e Čhalesko Avokato kramavel kaj te khelel jekh aktivno roli opral o brakhipen e manušikane xakaja, maj po but ando vazdipen e godímasko e ćinderWenenge thaj ando arakhipen e problèmengo putarlipen. E Čhalesko Avokato li-la deciziake phire vaš klàro keripen e trujalipeneske kušte vaš e rromenge bešipen paše o stacioni e cirdesko (treno) and-i Tirana k-o februari 2011, maškare okodova kaj bipinWarde manuša čhude jag e kherenge kaj bešena paše 40 familie thaj kaj e andrutne policiaqe investigacia em e disiplinaqe procedimora kaj sikavdile biefektno.

10. E aversarimatora kaj kerdile ando Penalno Kodi k-o berš 2007, i diskriminaciã kotar o sekso, i ràca, religia pačhipen, politikno godíperipen, religia o socialno ka dikholpe sar jekh pharo trujalipen and-e sare penalno butàripen. Ando berš 2008, o Penalno Kodi lã vavera averčhandipen, kaj ka dikhol sar penalno butàripen “o diasporisaripen e materialnongo kaj si-len ràcistora thaj ksenofobia ander, kotar e elektrogodì sistemora, thaj e akušimatora ander racizmo em ksenofobia, kaj dikhenpen ando elektrogodì diasporisaripen kaj lenpe e samudaripensar, krimora mamuj e manušencar, ràcizmo thaj ksenofobia.

11. O institucionalno avlun vaš o keripen e ćinderWenenge abser thaj vaš e diaologosko struktura e nacionalno cenderWenenge mujale ačhen bibasipen. O Undärnimasko Komiteto dikhol xolimastar kaj o Komiteto-Them e ČinderWenengo, kerdo ko berš 2004, kramavel te kerel pi buti andi bazà e modelesko kaj kerdilopen and-e leskhe širdipen: katar jekh rig vov isi raipenesko organo kaj uladolape direkto kotar o raipenesko šerutno thaj, okotar i vaver rig, lesko somdasnipen, kaj isi manušencar okotar e nacionalno ćinderWene, kerol akale komitete jekh organo quasi-mujalo, kaj sikavolpen sar vakerel ando anav e cerra e nacionalno ćinderWene. Phanglo akalasar, o Undärno Komiteto dikhol kaj e somdasne e Komiteto-Themeskhe definisaon kotar e raimWte bi kerdo anglal konsultaciã o savipen lenge mujale nacionalno ćinderWene. O binajčholipen barabar k-o somčhivdo, vi thaj o dikhlòver binajčholipen e

Komitetesko-Them vaš e ĆinderŴenengo biumblavdipen, sikavel kaj e manuša kaj si kotar o nacionalno ĉinderŴene ni-len okotar jekh organo ĉaĉutno mujalo, kaj kerel vorba opral lengo anav thaj te brakhinol lenge interèsora okodole butänge kaj lenpe lencar.

O censuso thaj e biandimaske-lila

12. E lekhavnimaski unŴili praktika and-e biandimaske lila lengi etnia e Ŵenenge kaj sa okotar e grekoski thaj makedonski selörri, opral i bāza lengi dadengi/dejengi biandimaske lila thaj na and-e e manušengo korkoro vakeripe, peravili k-o maj 2011. Akiā praktika, sa sade e grekoske thaj makedonske selörri thaj labārdi numaj and-e okola “selörri thema”, kerola diskriminaciā maškare e Ŵene kaj sa o kotar e vavera selörri.

13. Trubul te sikavdol, okotar-vaver, kaj e ginārelipen kotar i etnia, lekhavne and-e civilnora registre, labārdisaile katar e raimŴte kaj te dindolpen definisarde xakaja e manušenge kaj si kotar e ĉinderŴene, sar misal: kaj te lindolpe decizia kotar o putaripen e ĉinderŴene ĉhibaĉe siklārne. E Undārnimasko Komiteto si palal i godi kaj and-e akala kondicie e ginārelimasĉe najĉholipen lekhavne *ex-officio* opral i etnia andar-avipen, e raimŴte trubul te dikhen and-o sistematiko ĉhand e manušenge mangimatora kaj si kotar e “ento-ĉhibaĉe” ĉinderŴene, bazume and-o mesto thaj bipokindutno deklaracia e etniaĉe andar-avipen, vi em thaj and-o principo e korkoresqi deklaracia.

14. K-o oktobar 2011 kerdilo jekh ĉhalasko censuso. Vaš o jekhtuno vaxt palal o peripen e komunizmo regimo, o puĉhipen kaj labārdilo akale censusose sale putarde puĉhimatora opral i etnia andar-avipen (selikanipen) thaj i religia, kaj trubul te naisarol.

15. Em soske, o Undārnimasko Komiteto dikhol xolimastar kaj o thami e ĉhalasko censuso aversailo nūmaj trin ĉhona anglal lesko kerdipen. E Undārnimasko Komiteto mōldel kaj i dispozita kaj dikhol o drendo globasar and-e biĉaĉutne amboldipen abserora vaš o puĉhipen opral i etnia andar-avipen (selikanipen), em thaj o pošno and-e gind e civilno registro, kaj (dikavno e najĉholipen thaj e biĉaĉutne kaj sa maj anglal ando sistemi Ŵik and-e palutne vaxtora) ĉhi šaj te lol-pe ĉaĉo thaj paĉavno, vazel cerra problemora kotar o biphanglipe e temelā kaj si k-o Artiklo 3 e Avlunaki Konvenciā. And-o specialno ĉhand, ni kerdili garantura o xakaj vaš o mesto e korkoresqi deklaracia i etnia andar-avipen e manušenge grekoske thaj makedonijaqi selörri thaj kaj bešen avrik kotar i “selörri zona” ĉirla, lengi etnia andar-avipen ni lekhavli caci and-e lenge biandimaske-lila, em thaj e manušenge kaj si okotar e vavera ĉinderŴene, specialno okola etno-ĉhibaĉiri, lengi etnia andar-avipen kaj ni lekhavli nivaxt.

16. Dikindo o šaipen e globengo aplikacia thaj e vavera mūdipen vaš o musaripen e censusosko, e Undārnimasko Komiteto mōldel kaj e ginārelipen e cesnusosĉe trubul te dikhonpe bare godiasar em kerol mūdipen e raimŴtenge kaj, and-o definisaripe e ĉinderŴenengo politikora brakhipe, te na xambarisavon numaj and selikanipengo gind kaj kidiepe maškare o censuso.

Interkulturako thaj tolerancako Dialogo

17. Em soske si jekh klima generalno tolerantato thaj laĉhiakāripe maškare e nacionalno ĉinderŴene thaj e vavera but-Ŵene, andi Albania lekhavdo o jekhto incidente zuralo vaš o xolipen, andi forma e phabarimasko bešipen kaj bešena paš 40 familie rroma andre o centro e Tiranako k-o februari 2011. O phabaripen anda seriora dukhaipen thaj o durāripen e but Ŵenengo. Isi but zor o fakto kaj e organora kaj garaven o thami ni kerde asijekh phir kaj mangōlape okotar o brakhipen e dukhane manušenge.

18. Bibasutno reaciã sírdipen kotar i rig e policiãqi, sikavol kaj šaj te lenpe kerdipen maj but energetikora kotar o trajno e policiako opral e manušíkane xakaja thaj opral o kerdipen e Rendosko thaj e Disiplinako Rend e Policiako Them.

O siklãripen

19. O šaipen e siklãripen e ćinderŴenengi ćhib thaj e skòlake andi akala ćhiba aćhen bibasipen. Em kobor soske kramaven te keren buti cerra oxtoberšengi thaj maškarutne skòle kaj o siklãripe kerdol and-i elenikaqi thaj makedonski ćhib kotar i “selõrri zona”, kotar e thema kaj bešen o si and-e but gind kotar e manuša kaj si katar e nacionalno ćinderŴene, but rodimatora vaš i organizacia e siklãrimasqi and-e akala ćhiba, ni lja pozitivno ambòldipen andar e raimŴte. Ni putaile siklãrne kaj te denpen siklãripe andi serbska, crnagora, arumunka thaj i rromani ćhib.

E rroma

20. And-e palutne berša e raimŴte vazle o zordipen kotar o maripen mamuj i Diskriminaciã e rromengi thaj lengi integracia and-o dostipen, specialno and-i avlun e Nacionalno Strategia e Laćherimatora e Rromengo Ŵivipen, kaj semnosarisailo k-o berš 2003. Akala zordipen kerdile palal i semnatura, ko berš 2009, e Nacionalnosko Plano 2010-2015 vaš i Dekada e Rromengi Inkluzia, kaj definisarol xanika buta kaj sa-len sar res te keren ristãripen o barabaripen andi avlin e siklãrimasqi, butarimasqi vi o socialno brakhipen, kherutnimasqe thaj infrastrukturaqe, aksesos kotar o sastipen thaj i kultura.

21. Aversar-risajlo o thami e civilnosko statuto, kotar o ućãripe o makseměngo biando unŴil lekhavnipen kotar 45 ando 60 dives, thaj musarda e glòba e okodole zabadesaripen e biandimasko lekhavnipen, kaj anda telaripen e biandengo bilekhavnipen, šeral e rromenge tikne.

22. E raimŴtora lile but laće phire vaš o siklãripen e rromenge tikne. Specialno zordipen kerdile vaš o putaripen thaj xambaripen e institucia e anglal-skòlaqe siklãripen and-e perora kaj bešen but rroma. Em kobor soske, o gind e rromengo analfabetora, tikne thaj reste-beršengq, aćhel and-e jekh nivelno bibasutno.

23. Undãrnimasko Komiteto dikhol kaj e raimŴte pukãven o fakto kaj e rromenge tikne si po-rigate trašorne kotar o dromorro, principalno karing i pašutni Greqia, thaj vi, vaš thŴvd, si-len trubul brakhimasqe em principalno dikhipen. Uzal i ratifikaciã e Evropako Sombešipen Konvenciã vaš o Kerdipen mamuj e manušíkanengo dromorro, e raimŴte semnosarisarde xanika duj-rigate Ŵilekhavipen e perutne themencar, kaj si-len sar res te keren jekh thamiako avlun e brakhimasqe, sastimasqe, risarimasqe ando biando-Them thaj i rehabilitacia e dromorreng mardarde.

24. Savorre okola mizure kaj lje e raimŴte and-e akala palutne berša, i situaciã e rromengi kheretnipen si Ŵik akana bilaćhi. E Ŵivotake kondiciora kaj mamujisaon e kherutne rroma and-e cerra bešipen, bi phajesko thaj bi xoxojengo em thaj bi dromengo kerdol jekh phari suro. Si po but phari se, palal jekh dindo-vorba ando 2008, i Ministria e Publikengo Butã, Transportora thaj Telekomunikacionora ćinde e love okotar e kherenge projektora thaj infrastrukturora and-e rromenge khetanipen kaj si-len po but trubulipen.

O pošnipen vaš e ćinderŴenengi kultura

25. Naj-sa kaj aversirapen kotar o anglutno dikhindo ciklo vaš kobor maladolpen e jekhe politikno kerdipen vaš o pošnipen e ćinderŴenengi kultura. O pokipen e kultura aktivitetora e ćinderŴenenge aćhel bibasutno thaj bilodipen. Naj dispozite kaj te laćharen i publikacia e pustikonengi and-e cindeŴenengi ćhiba. Em soske o Nacionalno Plano e Kerimasko e Ŵilekhavipenesko kotar i Stabilizacia thaj Asociaciã maškare i Albania thaj o Evropako

Khetanipen (2007-2013) vakerel opral o keripen jekhe specialno pokipen vaś o garavdipen thaj o Wamavipen e ćinderWenengi kultura, jekh gasavdo pokipen ni kerdilo Wĭk akana.

II. E DIKHIMATORA ARTIKLO PO ARTIKLO

Artiklo 1 e Avlunaki Konvenciă

I ratifikacia e Evropaki Karta vaś e Rajonalno thaj e CindeWenenge Ćhiba

Rekomandăcie katar e duj anglutne ciklora e dikhimasqe

26. And-e duj anglutne ciklora e dikhimasqe e Undărnimasko Komiteto mōldel kaj e albaniqe raimWte śaj te dikhen o śaipen e semnaturaqe thaj e ratifikaciaqe e Kartaqe vaś e Rajonalno thaj e ĆindeWenenge Ćhiba, kaj si jekh kotar e linde unWĭlipen andar i Albania e somdasnimasar and-o Evropako Sombesĭpen k-o 1995.¹

Akanutni Situaciă

27. Ni kerdilo progresu Wĭk kana o dujto ciklo e dikhimasko. Wĭk akana i Albania ni semnosarda akava traktato.

Rekomandăcie

28. Undărnimasko Komiteto mōldel kaj e raimWte śaj te dikhen seriozno akiă situaciă, kotar res kaj i Evropaki Karta vaś e Rajonalno thaj e ĆindeWenenge Ćhiba te semnosarolpe thaj te semnaturisavol.

Artiklo 3 e Avlunaki Konvenciă

Individualno Objekto kotar o kerdipen e Avlunaki Konvenciă

Rekomandăcie katar e duj anglutne ciklora e dikhimasqe

29. And-e e anglutne ciklora e dikhimasqe e Undărnimasko Komiteto vakerda kaj e raimWte śaj te vazen o dialogo e mujalencar e bośnăkonengo thaj e egjiptianengo selōrri, kotar res o pherdipen e trebutnengo kaj len si-len vaś o brakhipen thaj o kerdipe e dispozitivengo e Avlunaki Konvenciă phangle lencar.

Akanutni Situaciă

30. Undărnimasko Komiteto mōldel kaj naj sa kaj-jekh aversaripe Wĭk kana o dujto ciklo e dikhimasko and-o besĭpen e albaniqe raimWte phanglo e avlinasar kotar o kerdipen e Avlunaki Konvenciă. E raimWte pinWaren duj konceptora katar e ćinderWene, “nacionalnora ćinderWene” thaj “etno-ćhibaqiri”, vi palal akava dikavipen, o śerutno dikhipen maśkare akala duj konceptora beśel and-o isipen e jekhe “Dadesko/Dejako-Them”, kaj si sar trebandu atributno e nacionalno ćinderWenenge, aversar andar okola etno-ćhibaqiri. E Undărnimasko Komiteto

¹Dikh o Opiniu Gind 189 (1995) e Asambleako Vakerlin e Evropako Sombesĭpen, phangli e Albaniqe astardipen “vaś te siklōl, sar res i ratifikacia, [...] e Evropaqe Karta[...] vaś e rajonalne thaj e cinderWenenge ćhiba”.

pukavol o pukavipen e albaniko rig kaj akava dikhipen ni anol sar thÿvdipen diskriminatora kerdipen asijekhesqe okotar e duje grupenge.²

31. Aÿal sar sa çhudo ando dikhipen em and-e anglutne Opinionora e Undårnimasko Komiteto, e raimÿte pinÿaren sar selõrri e grekosqi, makedoniaqi thaj okoja serbsko-crnagoraqi çinderÿene. E rromengo thaj arumuno/vllah çinderÿene pinÿardon sar çinderÿene “ento-çhibaqiri”. E manuşenge rodimatora kaj si kotar e vavera grupora, sar si e egjiptianora thaj e boşnakora, kaj and-o nakhlipen mangle kaj te pinÿardon sar manuşa kaj si okotar e çinderÿene thaj vaş te viÿaren o brakhipen e Avlunaki Konvenciã, ni lindile and-o dikhipen andar e albaniaqe raimÿte thaj lengi ekzistenca sar dikavno grupa kaj si-le specialno identiteta ni pinÿardilo.³

32. Ando akava konteksto, e Undårnimasko Komiteto mòldel kaj, and-i avlun e Nacionalno Plano e Kerimasko e ÿilekhavipenesko kotar i Stabilizacia thaj Asociaciã maşkare i Albania thaj e Evropako Khetanipen e berşesko 2006, si planifikacia o semnosaripen jekh thami vaş i selõrri. E Undårnimasko Komiteto mòldel kaj o semnosaripen jekhe sar akava thami ka pherola o najçhipen kaj-si and-o thamiako thaj institucionalno avlun selõrriengo and-i Albania, vi thaj ka aÿutisarola and-e klarifikacia e Albaniaqe politike mamuj laçhe çinderÿenenge, specialno and-o maşkaripe e definisarimasko e trebutne thamiaqe kriterora vaş o pinÿaripen e çinderÿenenge.

Rekomandàcie

33. E Undårnimasko Komiteto kerol kaj e raimÿte, bi maj-kotar zabadipen, te dikhen o şaipen e semnosarimasko jekhe generalno thamiako vaş e çinderÿenenge, sar res kaj te pherdon e çuçimatora and-e thamiaqe dispozite, vi thaj te klarifikasavol e Albaniaqi politika mamuj laçhe çinderÿenenge.

34. E Undårnimasko Komiteto mòldel kaj e raimÿte, maşkare kaj len and-i konsideracia sar subjektivno alosaripen, hem thaj e objektivno kriterora kaj si phangle jekhe manuşese identiteta, şaj te laçhipen jekh paşipen maj fleksiblo thaj maj putardo kotar e kerimasko objektivno e Avlunaki Konvenciã. Vov rodel kotar e raimÿte te dikhen, and-i konsultacia e interesno manuşencar, o şaipen e inkluziako e manuşengo kaj vakeren kaj si-len jekh identiteta boşnako å egjiptiano and-i avlin e Avlunaki Konvenciã keripen, şeral o phanglipen lenge kulturengo thaj çhibako interesno.

35. Undårnimasko Komiteto, saraÿal, vazel e raimÿte kaj te dikhen rendarel e çhude kriterora vaş i xakaj kaj te viÿaden kotar e Avlunaki Konvecia Brakhipen, thaj lengo keripen and-e rodimatoara abser kotar e manuşa kaj si okotar akala grupora, sar res kaj te keren garantura kaj akala kriterora te ni anen o ikaldipen e manuşengo katar i avlin e Konvenciãko keripen bisajekh ja Diskriminaciã çhand, specialno phanglo lenge çhibako thaj kulturako interesno.

O Censuso thaj e Biandimaske-lila

Rekomandàcie katar e duj anglutne ciklora e dikhimasqe

36. And-e anglutne ciklora e dikhimasqe e Undårnimasko Komiteto dia zoripen e albaniaqe raimÿte kaj te keren inkluzia jekh puçhipen e etniaqe and-o generalno censuso e berşesko 2011

² Dikh o Trinto Raporto e Republikako e Albaniaqi ACFC/SR/III(2011)001, r. 7

http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/W_FCNMdocs/PDF/Wrd_SR_Albania_en.pdf

³ Dikh, vi thaj, o Starto Raporto e ECRI-sko vaş e Albaniaqe, semnosardo k-o 15 decembar 2009, CRI (2010)1 §§ 96-105

thaj te ristarel kaj o alosaripen vaś e śajutne pućhimatora te halarelpen maśkare e informaciaqe avlina.

37. Em kadijal, e Undarnimasko Komiteto da zoripen e raimŴte kaj te len e trubutne butarelipen te ristarel o iklaripen e praktikaqe kotar o registriako unŴlipen e manuśengo etnia and-e lenge biandimaske-lila.

Akanutni Situacià

38. E albaniako raipen pukavda ando maj 2011 kaj te peravol i praktika kaj avol-la katar o komunizmo regimo vaś kotar e registriako unŴlipen e manuśengo etnia and-e lenge biandimaske-lila kaj si kotar e grekosqe thaj makedonske ćinderŴene, kaj sa bazome and-e biandimaske-lila lenge dadengi/dejenge thaj na and-e lenge mesto korkori vakeripen. Akeā praktika, kaj sa numaj ke grekoske thaj makedonske ćinderŴene thaj ka labarelpe numaj and-e “selorri zone” ćirla⁴, kerel Diskriminacià maśkare e manuśa kaj si kotar vavera nacionalno ćinderŴene.

39. I etnia e manuśengi kaj si kotar ćinderŴene vllah/arumun thaj rroma, thaj kaj, palal i terminologia e Nacionalnosko Raporto vakerenpe sar “etno-ćhibaqiri” ćinderŴene, naj sa pruvome andar e raimŴte and-e biandimaske-lila a vaver thane. Akiā anda palal e manuśengi naśtipen kaj si katar akala ćinderŴene kaj te sikaven lenge xakaja kaj si okotar e vavera ćinderŴene, kaj pinŴardon sar nacionalno ćinderŴene.

40. Ŵikaj aśukerol kaj te bitisarol akaja praktika, kaj sa-la problemora sajekh e Artiklosar 3 e Avlunaki Konveniā, e Undarnimasko Komiteto dikhol kaj e gindora kotar i etnia, sikavde and-e civilno registrora, si labarde katar e raimŴte kaj te den xanik xakaja e manuśenge kaj si kotar e nacionalnora ćinderŴene, sar śaj, te avel o lindipen e deciziako kaj te putavon siklarne and-i ćhib jekhe ćinderŴenesqi. E Undarnimasko Komiteto mōdel kaj, and-e najćhimasqe ginde kondicie opral i etnia andar-avipen registrome *ex-officio*, e raimŴte te diken jekh-palal-vereste e rodimatora katar e manuśa kaj si kotar e nacionalnora ćinderŴene thaj okolenge “etno-ćhibaqiri”, bazome and-i etnia mesto korkori vakeripen, vi thaj and o principo kotar korkori-vakeripen.

41. Undarnimasko Komiteto mōdel kaj naj ćaće statistikora opral i etnia Albaniako somćhivdipen, akiā palal kaj o pućhipen vaś e etnia ni kerdili and asijekh census palal o peravipen e komunisteski diktatura and-i Albania. Kobor phendam opral, e Undarnimasko Komiteto anol palem andi godi kaj, and lesko jekhto Opinioni, ćhuda ando dikhipe e bare aversarimatora and-e labaripen vaś e manuśenge gind kaj si kotar e nacionalnora ćinderŴene.

42. Undarnimasko Komiteto mōdel kaj k-o oktobar 2011 and-i Albania kerdilo o ćhalikano census. Maj okotar, e Undarnimasko Komiteto dikhol kaj o pućhipen labardo vaś e censusose sa kerdo opral e standartora e Ekonomike Komisie vaś e Evropake e Selikanesko Jekhipen, vi thaj e rekomandacie e Viramlinako e Statistikora kotar e Evropake Kethanipen (EUROSTAT) vaś e ćhalikane Censura thaj e Kherutnenge 2010. Vaś o jekhto vaxt, palal o pheripen e komunistesko regimo and-i Albania, o pućhipen sal-le putarde pućhimatora vaś e etniako andar-avipen (o sel) thaj religia. E Undarnimasko Komiteto lekhavel e xolimatora kaj e dinde optionora ni den-na o śaipen e pućhinde manuśenge kaj te keren deklaracia maj but se jekh

⁴ “Selorri Zone” si cerra forora (Gjirokastra, Saranda thaj Delvina vaś e manuśenge kaj si kotar e grekosko ćinderŴene thaj o foro e Korća (Komuna Liqenas) thaj Devolli (Komuna Verniku) (vaś e manuśenge kaj si kotar e makedonejaqi ćinderŴene) ulade aŴal lungo e komunizmo regimosko, kherutne katar but ginde manuśenge kaj si okotar e nacionalnora ćinderŴene.

etniako andar-avipen ja maj but se jekh dejaçi çhib, kaj perel mamuipen e Rekomandimencar e Konferenciako e Evropengo Statisticienora vaş e Çhalikane Censusora thaj e Kherutne.⁵

43. Undärnimasko Komiteto möldel xolasar kaj o Thami “Vaş o generalno censuso e çhalikanesko thaj e kherutnimasko”, e 26 oktobar 2000 aversailo k-o juli 2011, numaj trin çhona e censusose. E nacionalno CindeŴenenge Organizacia and-i Albania sikavde xolipen kotar o Artiklo 20, çhudo agor and-o akava thami, kaj anglal-dikhol jekh globa andar 100.000 Lek (700 EUR) vaş e bićaçutne amböldipen thaj definisarel kaj jekh amböldipen ka te lol-pen sar bićaçutni sūrte ni si jekhsoj e gindencar kaj si and-o civilno registro.

44. Undärnimasko Komiteto möldel kaj i dispozita kaj angal-dikhol o çhuvipen e globako and-o abser bićaçutni amböldipen vaş e puçhipen opral i etnia andar-avipen (i sel), phanglo e xambarimasar e gindencar e civilno registrosar, (dikhindo e najçhipen thaj e bićaçutne e sistemaske and o palutno vaxt), kaj ni šaj te dikhol sar paçvalipen thaj çaçi, vazel e problemora e jekhvar e principora kaj arakhenpen ando Artiklo 3 e Avlunaki Konvenciã. Ando specialno çhand, e manuša kaj si kotar e grekosqi thaj makedonski Selörri kaj bešen avrik “selörri zone” anglal vaxtune, kaj lengi etnia andar-avipen naj sa lekhavni ã sa kerdi doş lekhavni and-e lenge biandimaske-lila, vi thaj e manuşenge kaj si kotar e vavera cindeŴene, şeral oko-lenge “etno-çhibaqi”, kaj lengi etnia andar-avipen naj sa lekhavni asijekh fora, ni dinde lenge lengi xakaj kaj te vakeren mesto lengo etniako andar-avipen.

45. Undärnimasko Komiteto möldel kaj vi thaj numaj o globasko phŴrdipen kerel daravipen fakto thaj uştavel e korkori vakemasko xakaj e manuşenge kaj si o kotar e nacionalno çinderŴene. Akava opinion pukavisailo vi thaj andar e mujale e nacionalno çinderŴenenge, kaj kerde buxli diskucia akeã abser e Undärnimasko Komitetesar. Ando akava kontesto, e Undärnimasko Komiteto möldel bezexasar kaj jekh gind organizacie kaj mujalen e nacionalnora çinderŴene kerde vika kaj te musaren o censuso. Ando vaxt e semnosarimasko akadale Opinionesko, e Undärnimasko Komiteto naj ando stato te definisarol kobor manuša ni mangle te den amboldipen e puçhimaske kotar i etnia andar-avipen (i sel) ja sūrte globasko phŴrdipen sale ka jekh zor ke manuša kaj dje amboldipen akala puçhimasqe. Em kobor soske, dikhindo o šaipen e globengo çhuvipen thaj e palutne vike e censusose musarimasqe, o Undärnimasko Komiteto möldel kaj e censusose reslimatora šaj te dikhonpen bare godřasar thaj kerel vika e raimŴtenge kaj and-o definisaripen e politikonenge vaş e çinderŴenenge kaj ma te xambarisaren numaj and-e ginde kaj kidiepe opral i sel kotar o censuso.

46. Undärnimasko Komiteto möldel kaj lindo and-o dikhipen e diskucie trujal o census thaj e najçhipen kaj kerdile identifikacia se, kana len decizia vaş o pinŴaripen e manuşenge xakaja kaj si o kotar e nacionalno çinderŴene thaj “etno-çhibaqi”, e raimŴte šaj te kerel sistematiko patřivipen çhand e mestosqe korkori vakerpın principio, lindo anglal dikhindo sar o subjektivno alosaripen, em thaj e objektivnora kriterora kaj si phangle e jekhe manuşesko identiteta. Akiã lel specialno pharipen kana lenpen decizie vaş e putarimatora e siklãrlinge kotar e cindeŴenenge çhiba, vaş i xakaj kaj te labãrelpe i çhib jekhe çinderŴenesi and-o lavdavipen e administracie raimŴte thaj vaş o labãrelipen e lokalnonge anavipen, e dromenge anava thaj e vaverenge topografiko sikavne.

⁵ E rekomandacie e Konferenciako e Evropengo Statisticienora vaş e Çhalikane Censusora thaj e Kheripen 2010, kerde and o sombutipen Viramlinako e Statistikora kotar e Evropake Kethanipen (EUROSTAT) thaj o Ekonomiko Komisioni vaş i Evropa e Selikanesko Jekhipen, paragrafo 426: “surte mangas, e puçhle manuša trubul te aven miste te vakeren po but kotar jekh etnia ja kombinacia etniaqi”, paragrafo 431: “E puçhimatora generalno ka keren referacia numaj jekh çhibaqi. Šaj te rodelpo maj but kotar jekh çhib vaş e dajaqi/dadesqi çhib and-e abserora e principalno çhiba vaş e cinderŴenenge grupa”.

Rekomandàcie

47. Undárnimasko Komiteto kerel vika e raimŴtenge kaj te keren rigorozno patívipen i xakaj e korkori vakerimasqi, lindo andi konsideracia sar o subjektivno alosaripen, em thaj e objektivnora kriterora kaj si phangle e jekhe manuŝesko identiteta, thaj ma te keren asijekh presioni kaj ka kerola ando mesto alosaripen akale manuŝenge. Maj rigate, e Undárnimasko Komiteto Ŵibisarol e raimŴte kaj ma te keren asijekh aplikacia globasar opral e manuŝa kaj den lengo xakaj vaŝ o mesto korkori vakerimasko.

48. Undárnimasko Komiteto Ŵibisarol e raimŴte kaj e censusose ginda te butarenpen pherdindo jekhsoj kotar e principosqe e korkori vakerimasqe thaj e rekomandàcie e Konferenciake e Statistikonengove kotar e Evropake Kethanipen, sar res kaj te ristàrel o khidipen e ćacútne gindenge phanglo kotar e somćhivde e ćhalikano etnia.

49. Undárnimasko Komiteto Ŵibisarol e raimŴte kaj te semnosaren e vavera mase kaj silen sar res o kidipen e ćacútnege ginde socialno-ekonomikora, ulavde palal o andar-avipen e etniako (i sel), berŝa, gendera thaj o geografiko ulavdipen, and-e savorre interesnora avlina thaj, akadale res, te Ŵamavel e adaptisarde ćhand e gindengo kidipen vaŝ e etniake andar-avipen, kaj te kerdol patív pherdo o principio e korkori vakerimasko thaj and-o jekhsoj e maŝkarthemutne standartora vaŝ o brakhipen e Ŵenutne gindora.

50. Undárnimasko Komiteto kerel vika e raimŴtenge kaj ma te keren limitora e asijekhasqe kotar e xakaja kaj arakhadon and-i Avlunaki Konvenciã e censusose reslipen kotar o berŝ 2011.

Artiklo 4 i Avlunaki Konvenciã

Thamiako avlun vaŝ i Diskriminaciãko aćhavipen

Rekomandàcie kotar e duj anglutne ciklora e dikhimasqe

51. And-e e anglutne ciklora e dikhimasqe o Undárnimasko Komiteto Ŵibisarsda e raimŴte kaj te pheren i legislacia vaŝ o aćhavipen e Diskriminaciãko, and-o specialno ćhand kotar e manuŝenge kaj si katar e ćinderŴene, sar res kaj te ućhardon savorre avlina.

Akanutni Situaciã

52. Undárnimasko Komiteto miŝto uŴarel o semnosaripen and-o Februari e berŝesko 2010 e Thami “Vaŝ o brakhipen kotar i Diskriminaciã”, kaj si-le sar res te ćhuvel e Albaniaqi legislacia andi akiã avlin opral e standartora ćhudine and-i Direktiva e Evropako Sombeŝipen opral e Rãcako Barabaripen (2000/43/EC) thaj and i Direktiva e Evropako Sombeŝipen vaŝ e Butarimasko Barabaripen (2000/78/EC). Akava thami ristàrel o brakhipen thaj o aćhavipen e diskriminaciãko, and-o specialno ćhand i diskriminaciã kotar i rãca, etnia, i sel ã religia thaj definisarel e thamisko jurisdicia and-e procedure vaŝ e uŝtavipen e vakerimasqe mangipen leske dispozitenge. E Undárnimasko Komiteto ćhuvel ando dikhipen, ando specialno ćhand, o ćhelipen e pharimasko thaj dispozita kaj mukhel e trintonengo maŝkaripen sar *amicus curiae* and-e diskriminaciãke abserora.

53. Undárnimasko Komiteto miŝto uŴarel o anavipen and-o april 2010 e Komisioneresko vaŝ o Brakhipen kotar i Diskriminaciã, (CPD), kaj si les kompetenca, dujŴene e kriselinencar, te kerel o thami thaj, po jekh rig te dikhlàrel o rovimàta so keren lesqe o manuŝa, te kerel administrativo rodlàrimàta, te ćhuvel globe thaj anglal e kriselinã k-o civilo sure te del duma k-o anav e manuŝesqo savo rovel pes. Lipalćhand, o Komisioneri ŝaj te kerel rekomandàcie thaj te kerel aktivitetora vaŝ te del piko kotar o godipen.

54. Undārnimasko Komiteto mōldel kaj, palal i informacia vaś o vaxt Ŵik and-o septembar 2011, o Komisioneri lela 10 rovimatar, kaj si inkluzia em thaj jekh rovipen vaś o čelaipen jekhe romengo beśipen andar i policia e Tiranaqi. Vaś akadale absereske, o Komisioneri kerda jekh rovipen mamuj e policiaqe thaj i procedura si daha and-o dikhipen.

55. Undārnimasko Komiteto mōldel kaj o Komisioneri, sombutimasar e Butarne thaj e Socialno Abser Ministriasar, kerda organizacia cerra aktivitetora vaś o ispidipen e publikosko godipen. Em aŴal, o Komiteto mōldel kaj, em soske akadale zorimatora, and-o generalno o godipen e publikosko thaj e profesionalno principalno grupe ačhel telutno.

Rekomandàcie

56. Undārnimasko Komiteto ispidel e raimŴte kaj te den jekhsoj xambaripen vaś e aktivitetora e Viramlinaqe e Komisioneresqi vaś o Brakhipen kotar i Diskriminacià, ka te kramavel ristāripen e trubutne axing, inkluzime em okodola lovikane, sar res kaj i Viramlin te ovel-la śaipen te pherol pire unŴlipen and-o efektno čhand thaj biumlavdi thaj te vazel o dikhipen opral savorre abserora e Diskriminaciàqe rovimatora.

O dikhipen kotar i Diskriminacià thaj thamiage instrumente disponiblora

Rekomandàcie katar e duj anglutne ciklora e dikhimasqe

57. And-e duj anglutne ciklora e dikhimasqe o Undārnimasko Komiteto rodia katar e raimŴte te keren avlina vaś te keren godipen sar o buxlo publiko, em thaj e nacionalnora činderŴene phanglo e śaimatora instrumente vaś i solucia and-e diskriminaciàqe abserora.

Akanutni Situacià

58. Undārnimasko Komiteto miśto uŴarel e aversarimatora kaj kerdile ando Penalno Kodi k-o berś 2007, i diskriminacià kotar o sekso, i rāca, religioza pačhipen, politikno godipen, religioza o socialno ka dikholpe sar jekh pharo trujalipen and-e sare penalno butāripen. Ando berś 2008, o Penalno Kodi lā vavera averčhandipen, kaj ka dikhol sar penalno butāripen “o diasporisaripen e materialnoreng e kaj si-len rācistora thaj ksenofobia ander, kotar e elektrogodī sistemora, thaj e akuśimatora ander racizmo em ksenofobia, kaj dikhenpen ando elektrogodī diasporisaripen kaj lenpe e samudaripensar, krimora mamuj e manuśencar, rācizmo thaj ksenofobia.

59. Undārnimasko Komiteto mōldel interesno kaj kerdile organizacie cerra training aktivitetora palal so dia and-o zor e Penalno Kodi aversarimatora. Von si po but kerde ando kerdipen e neve thamiake dispozicie vaś i Diskriminacià, i rāca thaj e xolimatora krimora.

Rekomandàcie

60. Undārnimasko Komiteto ispidel e raimŴte kaj te ačhaven, invistigisaren thaj te roden penāno e autorora kaj kerdonpen andar i rāca thaj ksenofobia thaj te ristārel o kramav dikhipen akadale fenomena ando Ŵenipen.

I Viramlin e Čhalesko Avokato

Rekomandàcie katar e duj anglutne ciklora e dikhimasqe

61. And-e duj anglutne ciklora e dikhimasqe o Undārnimasko Komiteto rodia kaj e Čhalesko Avokato te čhuvel o aksento po but ando mukhipen and-i rig e Diskriminaciàqe na direkto and-e abser kaj si inkluzime e manuśa kotar e nacionalnora činderŴene.

Akanutni Situacià

62. Undärnimasko Komiteto môldel kaj o Viramlin e Čhalesko Avokato kramavel kaj te khelel jekh aktivno roli opral o brakhipen e manuŝikanenge xakaja, maj po but ando vazdipen e godimasko e činderŴenenge thaj ando arakhipen e problēmengo putralipe. And-o akava kontesto, o Undärnimasko Komiteto miŝto uŴarel i organizacia jekhe nacionalno seminaresqi opral i tema "Albianako Ŵenipen–mamujalipen e najčh-Diskriminaciàqe." Akava seminari kerdilo ko decembar 2010 katar i Viramlin e Čhalesko Avokato sombutipen e Komisioneresi vaŝ o Brakhipen kotar i Diskriminacià, Andrutni Ministria, Butarni, Socialnora Abser thaj Barabaripen Šansora Ministria, thaj vavera importante aktorora andar socialno Ŵenipen.

63. Undärnimasko Komiteto môldel kaj e Čhalesko Avokato thaj leski viramlin si pinŴarde and-i Albania thaj si-len jekh baro pačhimasko livello sar kotar o publiko, em kotar e raimŴte. Em soske e decizia e Čhalesko Avokato naj unŴile, e raimŴte kerde anda cerra remandacie kaj ikliste latar.

64. Undärnimasko Komiteto môldel kaj, k-o berŝ 2010, i Viramlin e Čhalasko Avokato lel-la ando vast 3.264 aplikacie, 10 okodolendar sa kerde katar e roma kaj vazena Diskriminacià bazome and-e etnia bazà. Cerra okodole aplikacie, kaj sa te kerena okotar o zabaipen vaŝ e registre procedure and-i Viramlin e Civilno Registro and-i Škodraqi Komùna, sa putarde and-e loŝale čhand.

65. Undärnimasko Komiteto miŝto uŴarel po rigate e kerdimatora kaj sa linde andar e Čhalesko Avokato kaj te kerolpe klàro e trujalipen e dukhaimasko opral e romengo beŝipen paŝe o staciono e trenosko and-i Tirana k-o Februari 2011, kaj Ŵene bipinŴarde marde thaj phabarde e barake kaj beŝena paŝe 40 familie, maŝkarovaxt kaj i policia ni resarda te lel e mase basutne vaŝ o brakhipen akale manuŝenge. O Undärnimasko Komiteto, and-o specialno čhand, miŝto uŴarel o kerdipen e Viramlinako e Čhalesko Avokato vaŝ te kereola identifikacia e mos and andrutno investigacia e policiako thaj and e disiplinako procedura.

Rekomandàcie

66. Undärnimasko Komiteto ispidel e raimŴte kaj te phiren te den e Viramlinaqe e Čhalesko Avokato o livello adaptisardo e lovengo thaj manuŝengo axing, sar res kaj akeŝ palutni te ovel-la ŝaipen kaj te pherol pire unŴilipen and efektno thaj biumlavdo čhand.

I situacià socialno-ekonomia e rromengi

Rekomandàcie katar e duj anglutne ciklora e dikhimasqe

67. And-e duj anglutne ciklora e dikhimasqe o Undärnimasko Komiteto ispidia e raimŴte kaj te keren inkluzia e rromen and-o registro e čhalesko, te vazen e zorimatora sombutipen e komunencar thaj e aktivno asociàcie and akià avlin thaj te godipensarol e deŝ/dada e rromenge vaŝ o unŴilipen kaj len si-len kotar o registro lenge biande maksumenge.

68. Po jekh rigate, o Undärnimasko Komiteto kerel vika e raimŴtengenge kaj te keren itensifikia e zoralipen kaj te čhuven ando keripen i Nacionalno Strategia e Rromengi, specialno maŝkare i specifikacia e ulavimasqi godornipen maŝka o centralno raipen, lokalno raimŴte thaj e asociacie, ristàrelipe e lovengo thaj e adaptisarde xaingora buŴetosqe thaj o lipen e phirenge kotar o kidipen e statistikonenge ginde opral i situacià e rromengi thaj kotar i definicia e sikavimatengo e strategiake môldipen.

69. Undärnimasko Komiteto mangla lendar, lipalčhande e raimŴtendar kaj te ristàrel kaj e manuŝa duràrde te trajtonona and-o barabar čhand phanglo palem e kherutnimasar thaj, and-o specialno čhand, kaj te lel specialno dikhipen kotar o kherutnipen e manuŝenge kaj si kotar e rromengi selòrri.

Akanutni Situacià

70. Undárnimasko Komiteto mòldel kaj, bute brešendar, e raimŴte vazle e zoralimatora kaj te mardaren i Diskriminacià thaj te keren integracia e rromenge and-o dostipen, specialno andi avlun e Nacionalno Strategia vaš-o Lačharipen e wivimasko Kondicie e Rromengi Selörri, semnosardi k-o berš 2003, kaj palal late and-o berš 2009 avilo o Nacionalno Plano 2010-2015 vaš i Dekada e Rromengi Inkluzia. Akava plano definisarol cerra unŴilipe kaj silen sar res te ristârel barabar kerdipen and-e avluna e siklârimasqi, butarnimasqi thaj socialno brakhipen, kherutnimasqe thaj infrastrukturaqe, aksesu and-o sastipen thaj i kultura.

71. Undárnimasko Komiteto, ando akava kontesto, mòldel kaj e buŴetosqe anglal dikhimatora vaš e kerimasko plano keren numaj jekh baro axing lovimasko, kaj čhuvel aŴal, ando trašorno i realizacia e aktivitetengo kaj si ando plano. Undárnimasko Komiteto mòldel kaj e najčhipen e xaingonengora ka avel-la negativno dikhipen and-e reslimatora e objektivengo kaj si and-o plano.

72. Undárnimasko Komiteto mišto uŴarel e aversimatora ando thami e civilnosko statuto, kotar o učaripe o maksemęngo biando unŴil lekhavnipen kotar 45 ando 60 dives, thaj ikalda e glöba e okodole zabadesaripen vi thaj o rovipen e kriselinasqi procedura vaš i registracia jekhe maksumosqi palal o limiti. E raimŴte, lipalčhande, čhude jekh lovengo pokipen kotar 5.000 Lek vaš e familie kaj keren registracia o biandipen jekhe maksumosko andral e čhude vaxtora. Palal e informacia kaj e Undárnimasko Komiteto lel-la andar e rromenge mujale, akala phirimatora and-e sar reslipen o telipen opral biregistracia e e rromenge maksumora abserora.

73. And akava kontesto, o Komiteto mòldel kaj e linde phirimatora andar e raimŴte, dujŴene e kerdarinasar ikaldardi kotar i Ministria e Siklarimasqi thaj Ŵantrimasqi k-o berš 2006, kaj mukhel akana cerra pozitivno reslimatora and o vazipen e rromenge maksumora kaj Ŵan and-i sköla.

74. Undárnimasko Komiteto mòldel, lipalčhande, kaj si kerde xanika projektora kaj si-len sar res o lačharipen e socialno inkluzia e rromengi thaj egjiptiangi, sar sombutipen maškare o PNUD, civilno dostipen thaj e raimŴte. Akala projektora keren inkluzia asistena vaš o lekhavnipen and-o civilno statuso maškare o training e oficiŴle e kriselinengo thaj juristengo, jekh avlinipen sensibiliziaci vaš e rromengi thaj e egjiptianengi, profesionalno training vaš e rromenge, inkluzome em thaj e sastimasqe mediatora e rromenge thaj e siklarnenge asistentora. E po akanutne mase kerena inkluzia o vazipen e rromengo thaj egjiptianengo and-o lokalno livipen e deciziengo maškare lengo sombutipen ando Ŵamavelipen thaj o čhuvipen ando keripe e verver projektengo infrastrukturaqe, sar si o putaripen e xurdelinengo, o phanglipen e kherengo e paj-xoxojencar thaj o khidipen e gunojengo.

75. Undárnimasko Komiteto mòldel kaj i Ministria e Publikengo Bută, Transportora thaj Telekomunikacionora anglal-dikhla andre o buŴeti e beršesko 2008, 30 milion Lek vaš te kerol financia o vazipen e kherengo thaj e infrastrukturengo projektora (kaj te anen o paj thaj te keren e xoxoă) k-e komune Kućova, Bilišt thaj Pojan. E Undárnimasko Komiteto sikavol po xolipen kaj, em soske sare akale mase, e kondicie e Ŵivipesqe k-o cerra rromenge kherutne ačhen biadaptisarde. O najčhipen e sastimasqe kondicie, o gunoj e dobikonengo thaj o bibasutno khidipen e gunojengo keren serio phŴrdipen e manušengo sastipen thaj astaren o putaripen e epidemiengo. Undárnimasko Komiteto, xor xolimasar, siklila kaj em soske akadale kondicie, e beršenge 2009 thaj 2010 naj sa anglal-dikhle e love vaš o kramavipen e trubutne investimora k-e mahale e rromenge kaj si-len po but trubulipen.

Rekomandàcie

76. Undárnimasko Komiteto ispidel zorimastar e raimŴte kaj te keren po but zoripen kotar o ačhavipen, mardaripen thaj o mudaripen e bibarabarimasko thaj Diskriminaciàko kaj e rroma

dukhavon ando kramavipen éhand. E raimŴte, te keren poo pre e zorimatora, specialno ando lokalno livello, kaj te lačharen e Ŵivipen kondicie e rromenge thaj te ispiden lengi integracia ando dostipen. E raimŴte te ristărel kaj e manuša kaj si interesome te oven-len šaipen kaj te len participacia ando efektno éhand and-e procesora kotar i konsultacia thaj i dećizia kaj si phanglome akadale lačharimatocar.

77. Undărnimasko Komiteto ispidel e raimŴte kaj te keren garanto o trubutno pokipen vaš o efektno keripen e Kerdimasko Nacionalno Plano 2010-2015 thaj e vavera projektengo e infrastrukturaqe.

Artiklo 5 i Avlunaki Konvenciă

I politika vaš o pošnipen e ćinderŴenengi kultura

Rekomandăcie katar e duj anglutne ciklora e dikhimasqe

78. And-e duj anglutne ciklora e dikhimasqe e Undărnimasko Komiteto rodia katar e raimŴte kaj te keren jekh lači politika vaš o keripen jekhe fondesko specialno vaš i promovacia e kulturaqi identiteta.

Akanutni Situaciă

79. Undărnimasko Komiteto mōldel xolame kaj naj sa kaj jekh aversaripen tak-ko o palutno ciklo e dikhimasko po o keripen e jekhe politikako vaš o xambaripen e ćinderŴenengi kutlura. Em sosqe and-o Nacionalno Plano vaš i implementicia e Ŵilekhavipenesko kotar i Stabilizacia thaj Asociaciă maškare i Albania thaj o Evropako Khetanipen (2007-2013) vakardol o keripen jekhe specialno fondesko sar res o garaipen thaj o Ŵamavipen e ćinderŴenengi kultura, akava fondi ni kerdilo Ŵik akana.

80. Si specialno xolimasqe kaj, palal o Nacionalno Raporto, o xambaripen vaš e ćinderŴenengi kultura k-o berš 2009 sa numaj ando o dipen jekhe kontributo lovengo katar i Ministria e Turizmosi, Kulturaqi, Ternimasqi thaj Sportengi vaš duje kulturenge aktivitetora: “Nacionalno Dives e Rromengi Tradicionalna Muzika” thaj “I Albania and-i simbioza e ćinderŴenencar”, vi thaj vaš o Nacionalno Folkloriko Festivali and-i Gjirokastra thaj i publikacia jekhe revistaki kaj lolpen numaj e abserencar kotar socialno thaj kultura e rromengi.

81. Naj anglal-dikhipen vaš o xambaripen e pustikengo publikacia and-e éhiba e nacionalno ćinderŴene.

Rekomandăcie

82. Undărnimasko Komiteto ispidel e albaniqe raimŴte kaj te keren jekh lači politika vaš o xambaripen e ćinderŴenengi kultura vi thaj te kerel jekh fondi vaš i promovacia e kulturengi identiteta, sar dikholpe em ando Nacionalno Plano e Kerimasko vaš o Ŵilekhavipenesko kotar i Stabilizacia thaj Asociaciă maškare i Albania thaj o Evropako Khetanipen.

Artiklo 6 i Avlunaki Konvenciă

I toleranca thaj o dialogo interkulturako

Rekomandăcie katar e anglutne ciklora e dikhimasqe

83. And-e anglutne ciklora e dikhimasqe, e Undărnimasko Komiteto dă vika e raimŴtenge kaj te len vavera mase sar res o trajtimi e intolerancenge incidentora thaj e dušmanengo, o po but e kodolengo mamuj e rroma, maškare o vazipen e godimasko opral e trubutne akale

ćinderŴenenge, o po but maškare e profesionalnora grupe, sar si e ofiŴelora kotar o kheripen e thamisko, kriselin thaj i media.

Akanutni Situacià

84. Undàrnimasko Komiteto mòldel kaj and-i Albania generalno si jekh klima respektosi thaj tolerancaki thaj e mujale e nacionalno ćinderŴenenge kerde raporto kaj e incidentora kotar i ràca à kotar i etnia intolerance sa butvar.

85. Undàrnimasko Komiteto mòldel xor xolamasar o mardaripen e phabarimasko kotar e rromengo bešipen kaj bešena paše 40 familie rroma andre o centro e Tiranako k-o februarì 2011, kaj akià anda seriora dukhaipen thaj o duràripen e but Ŵenengo, èvi but tikne, (dikh, lipalçhande, o komento ando Artiklo oprutno 4). Akala viktimora àchile bikherengo sar res e mardarimasko em thaj daha ni die-linge jekh kherutnipen adaptisardo. Ando vaxt kaj o Undàrnimasko Komiteto kerda piri vizita, von bešena and-e ćaderra, biumlavdo e dinde lafora jekh-palal-vereste kaj ka dena-linge kherutnipen adaptisardo anglal o ivend. I situacià e viktimonengi kotar o phabaripen kerdili maj bilaçi kotar o fakto kaj von sa ćhude andi lodelin k-i periferia e forosi, bibasando aksesu and-e skòla ja butàrnipe.

86. Vaš e Undàrnimasko Komiteto kerol but xolipen baro o fakto kaj e organora kaj garaven o thami ni kerde asijekh phir kaj mangòlape okotar o brakhipen e dukhane manušenge. Misal, ando vaxt e Undàrnimasko Komiteto vizita, lenge rovimatora ni kerdilesa lekhavne ando trebutno ćhand, ni kerdilesa investigacià vaš e penalno kheripe kaj kerdilesa thaj i agor decizia andar i kriselin ni iklistosa daha. Akava bešipen katar i rig e policiaqi pruvosarel o diklo najçh lengi godimasqi phanglo lenge antidiskriminacienge abserora, em anglipaçaipen kotar i ràca.

87. Undàrnimasko Komiteto si, po aŴal, xolame andar e lende informacie katar e rromenge mujale kaj, ande lenge testora kaj kerdesa, e rroma sa viktimora katar i diskriminacià and-i forma e bipašajmasqi kaj te pukavdon and-e cerra publikora thema, maškarvaxt kaj e narroma ni dikhlesa sar akala lupunzipen.

88. And akava kontesto, e Undàrnimasko Komiteto mòldel kaj, kotar o najçhipen e generalno statistikonengo opral e krimora kaj kerdon andar e rraciako xolipen, si zor vaš e raimŴtenge kaj te len efektivno mase àcharimasqe thaj te keren jekh strategia te Ŵingaren e penalnora kheripe kaj kerdon vaš o ràcizmo thaj ksenofobia motivora.

Rekomandàcie

89. Undàrnimasko Komiteto ispidel e raimŴte kaj te len mase maj energetiko, maj butvare thaj maj efektora vaš o àcharipen, i investigacià thaj o penalno rodipen e raimŴtengo kotar e penàlo kerimàtora kaj kerdon vaš e ràca athaj ksenofobia motivora thaj te ristàren butfora dikhipen e akadale fenomenosqe ando dostipen.

90. E raimŴte trubul te ćhuvan po but zorimàtora vaš o lipen e masenge kaj te vazen o godipen vaš e abserora kaj si phangle e tolerancasar thaj o antidiskriminaciàsar, kaj trubun te aven-len sar res o trajno e ofiŴelenge kaj kheren o thami, mediaqe, kriselinaqe, em thaj e publikosko informacia.

E lavdavipen e policiasar

Rekomandàcie katar e duj anglutne ciklora e dikhimasqe

91. And-e anglutne dikhimasqe ciklora katar o Undàrnimasko Komiteto ispidia e raimŴte kaj te buxlaren o dikhipe kotar e policiengo kheripe maškare o vazipen e jekhe biumlavdo proceso dikhimasko, em thaj te ćhuvan sankscia adaptisarde and-e bilaçe trajno abserora ja e diskriminacià katar i rig e policiaqi.

92. Po aŴal, Undärnimasko Komiteto dā vika e raimŴte kaj te buxlaren e programora e trajnosqe vaŝ e policiaqe phanglo e diskriminaciāqe ačharimasqe thaj e standatorra e Avlunaqi Konventa, thaj te kerol promovacia o lindipen and-e trupora e policiaqe e manuŝenge kaj si kotar e cindeŴene, specialno e rromenge thaj e egjiptianenge, katar dol-len *inter alia* kursora trajnosqe kaj ka dola-len ŝaipen i konkuracia akadale pozicionenge.

Akanutni Situaciā

93. Undärnimasko Komiteto mōldel kaj o gind e linde iniciativengo andar e raimŴte lungo e palutne ŝtar berŝa vaŝ o Ŵingaripen e diskriminaciāko anda vazipen e godīmasqe opral e manuŝenge xakaja thaj o vazipen e profesionalnonge standatorra e policiaqe ofiŴelora.

94. Ŵik k-o berŝ 2008, palal o Nacionalno Raporto, sare policiaqe ofiŴelora lile policiako trajno bazāko 22 kurkongo kaj, maŝkare e vavera abserora, kerdile trajno vi thaj e manuŝenge xakaja thaj e xakaja e manuŝenge phangle kotar i mestin. I Direktorja e Profesionalno Standartonenge paŝe i Generalno Direktorja e Themesko sile o mandato kaj te dikhol thaj te den drendi e biadaptisarde kherimatora katar i rig e policiaqi, ando specialno čhand katar o Ŵenipen, ačhavipen, phanglipen thaj e trajtimora and-e policiake trujalipen.

95. Uzal akaja, e Undärnimasko Komiteto moldel kaj, k-o berŝ 2008 kerdilo, tele e raimŴte e Direktorja e Profesionalno Standartonenge, O Sektori e Rovimatengo thaj Disiplinako. Disiplinako Rend e Policiako Them thaj o lipen e adaptisarde mase vaŝ sare uŝtavipen.

96. Undärnimasko Komiteto miŝto uŴarel, lipalčhande, o semnosardo katar i rig e Themeski Policia e Kherimasko Plano ”Vaŝ o ačhavipen thaj i Ŵingar mamuj o racizmo thaj e raciako Diskriminaciā”. Akava Kherimasko Plano mothovel e mase thaj e dutirora kaj trubun te čhuvipen ando kheripe katar o centro thaj lokalnora raimŴte, specialno maŝkare o vazipen e godīmasko e policiako opral e manuŝenge xakaja, o čhuvipen e kontaktosko e činderŴenenge mujale kaj te lokaven i identifikacia e abserengo kotar o uŝtavipen lenge thamienge thaj konstitucienge xakaja, o ačhavipen thaj i Ŵingar mamuj e diskriminacienge aktora, Ŵingar mamuj o dromorro, inkluzia e policiengo ofiŴelora andar e činderŴene and-e zona e opral-dikhimasqe kaj beŝel jekh konsideracia gind nacionalnora činderŴene, vi thaj maŝkare i promovacia ando lindipen e manuŝengo kaj si okotar e činderŴene. Undärnimasko Komiteto mōldel kaj, sar res kaj e oprutne mase te aven efektno, von trubul te dikhonpen but ŝukar, lungo saro o vaxt, katar sare livelora e organenge e thamiko kherimasqe.

97. Undärnimasko Komiteto mōldel, lipalčhande, o kheripen k-o berŝ 2008 e Nacionalnosko Mekanizmo vaŝ o Ačhavipen e Torturako, Astaripe ā Mardaripen čhiŴenesko ā o Telipen, sar specialno raimŴte andre i struktura e Viramlinaqi e Čhalesko Avokato, direkto ŝerutno vaŝ o dikhipe e astarimasko e manuŝengo phangle katar i mestin thaj o brakhipen andar i tortura thaj o xor mardaripen, čhiŴenesko thaj telutno.

98. Undärnimasko Komiteto unisarolpe e agorisarimatoncar e Evropako Komiteto vaŝ o Ačhavipen e Torturako thaj Astaripe ja Mardaripen čhiŴenesko ja o Telipen (CPT)⁶, kaj sikavolpe kaj akala mase ŝidisarde te den reslimatora thaj dikhlepe cerra lačhimatora andi akiā avlin.

Rekomandācie

99. Undärnimasko Komiteto ftoisarol e raimŴte kaj te kramaven o dikhipen e silimasko thaj o beŝlpe e policiako thaj o personelo e phanglimengo maŝkare e strukture e opraldikhimasqe kaj

⁶ Dikh o Raporto vaŝ e albaniqe raipen palal i vizita e Evropako Komiteto vaŝ o Ačhavipen e Torturako thaj Astaripe ja Mardaripen čhiŴenesko ja o Telipen (CPT) katar 16 Ŵik k-o 20 juli 2008 <http://www.cpt.coe.int/documents/alb/2009-06-inf-eng.pdf>)

si, sar res kaj te ristären o pativipen e standartongo evropako respekto thaj te çhudsonpe ando kheripe e trubutne sankcie and-e abserora kana zumavol kaj sa uštavipe e manuŝengo xakaja.

100. Undärnimasko Komiteto kerol vika vaŝ po but zoripen vaŝ o rekrutimi e manuŝengo katar e rromengo çinderŴene and-e policiaqe zoralipe thaj and-e e organora e thami kerdimasqe.

E manuŝikanengo dromorro kaj si o-kotar e rroma thaj e egjiptiano çinderŴene

Rekomandacie katar e duj anglutne ciklora e dikhimasqe

101. And-e anglutne ciklora e dikhimasqe e Undärnimasko Komiteto ftoisarda e raimŴte kaj te khiden e ginde opral o dromorro thaj te vazel e zorimatora kaj te keren jekh klima paçhamasqi thaj sombutimasko e phŴdel çinderŴenecar vaŝ o trajto e dromorrenge problema.

102. Po aŴal, e Undärnimasko Komiteto ftoisarda e raimŴte kaj te len po but mase andi avlin e brakhimasqi e mardardengi thaj e gevajenge and-e procedura kaj si phangle e dromorresar, te keren po but vaŝ i rehabilitacia e mardardengi thaj te, mamuj e agencie na-raipenoske, te çhelen jekh baro roli vaŝ e dromorresko açaripen.

Akanutni Situacià

103. Undärnimasko Komiteto mòldel kaj i Albania kerda ratifikacia i Konvencià e Evropako Sombesipen vaŝi Akcia mamuj e Manuŝengo Dromorro k-o 2007 thaj kaj e raimŴte lile cerra phare phirimatora k-i Ŵingar mamuj e Ŵenengo dromorro. Moldelpe po rigate o kerdipe e Viramlinako e Nacionalnosko Koordinatori vaŝ i Ŵingar mamuj e Ŵenengo Dromorro, e Nacionalno Task-Force Antidromorro thaj o Nacionalno mekanizmo e referenciako.

104. Undärnimasko Komiteto mòldel, lipalçhande, kaj i Konvencià vaŝ o Kheripen mamuj e Manuŝengo Dromorro dia ando zoripen and-i Albania k-o februari 2008 thaj kaj e Ekspertenge Grupa vaŝ o Kheripen mamuj e Manuŝengo Dromorro (GRETA) kerda jekh vizita dikhimasqi ki Albania ando ŝir e berŝesko 2011. O raporto thaj leske rekomandacie kaj kerdon publikacia but ŴabuŴhi.

105. Undärnimasko Komiteto mòldel skaj o Nacionalno Centro e Aŝukerimasko e Dromorrenge Mardarde, tele o dikhipe katar i Ministria e Butaqi, Socialno Abserora thaj e Barabaripen Ŝansora, vi thaj trin centrora ando Elbasan, Vlora thaj Tirana, kaj den bipokindi asistancia vaŝ e dromorrenge mardarde. K-o 2010 e centrora kaj sa lile 97 manuŝa, kaj dia lenge sastimasqi asistancia, undarnipen thaj individualno programora reintegraciaqe.

106. Undärnimasko Komiteto mòldel kaj e raimŴte pukaven o fakto kaj e rromenge tikne si po rigate traŝorne kotar o dromorro, principalno direkto katar i perutni Greqia thaj sar avipen si-len trubutnipen vaŝ o garavipen thaj specialno brakhipen. E raimŴte e duje themengo, k-o berŝ 2006, semnosarisarde jekh Ŵilekhipen vaŝ o Brakhipen thaj i Asistancia e Dromorrenge Mardarde, kaj si-la sar res o kheripen e thamisko avlun vaŝ o brakhipen. Asistancia, resaripen and-e lengo biando them thaj i rehabilitacia e dromorrenge mardarde. Jekh jekhsoj dokumento si somnisardo hem e ex-Republika Jugoslaviaqi e Makedoniaqi thaj i Kosova.⁷

107. Undärnimasko Komiteto mòldel kaj e ginde e Themesko Policiaqe sikaven kaj o gind e abserengo kaj sa vazle kotar e tiknengo dromorripen pile but tele kotar e palutne berŝa, ŝtare abserendar kaj kerdile investigacia lungo o 2009 thaj numaj jekh absero lungo o 2010.

⁷And akavo testo sare referencia phangle e Kosovasar, themesar, institucie ja lako çhala ka hatjerenpe palal jekhsoj i Rezoluta 1244 e Sigurnesko Undaripen e Selikanesko Jekhipen thaj bi asijekh anglapaçapen kotar o statuto e Kosovako.

Rekomandàcie

108. Undárnimasko Komiteto ftoisarol e raimŴte, kaj po rigate o inŴaripen e rekomandaciengo kerde katar e Ekspertengo Grupa vaś o Kheripen mamuj e Ŵenegno Dromorripen, te keren trajto hem thaj e avimatora kaj beśen and-e dromorresko temela, sar si i marginilazia andre o dostipen, o čhorripen thaj e skòlako mukhipen, kaj si-len ndikacia po but and-e rromengo činderŴene.

Artiklo 8 i Avlunaki Konvenciã***Mestipen e paćapesko, organizacia devlesi, o amboldipen e devlikanengi organizacia theripen****Rekomandàcie katar e duj anglutne ciklora e dikhimasqe*

109. And-e anglutne ciklora e dikhimasqe, e Undárnimasko Komiteto tromavda e albaniaqe raimŴte kaj te kramaven i buti vaś o kheripen jekhe thamiako e religiaqe mesti paćaipen.

110. Undárnimasko Komiteto foisarda, lipalčhande, e raimŴte kaj te ristarel kaj o proceso ando kramavipen theripengo risaripen kaj si e religiaqe khetanipen thaj lengo pokipen te ovel čačo thaj barabar.

Akanutni Situaciã

111. Undárnimasko Komiteto mòldel xolimasar kaj nas sa kaj-jekh aversaripen Ŵik katar o anglutno ciko e dikhimasko opral o kheripen jekhe thamiako e religiaqe mesti paćaipen. Ni Ŵile palal e rekomandacie e Veneciako Komisioni k-o 2007 thaj andar e Konsultativesko Undaripe vaś e Religiako thaj Paćamasko mestipen e OSBE/ODIHR, 2009, phanglo e thami-projektosar “Vaś o mestipen e religiako paćaipen, religiaqe organizacie thaj e lavdavipen jekh-avereste e themesar”.

112. Kobor soske, e Undárnimasko Komiteto mòldel kaj, bazome ando Artiklon 10 e Albaniaqi Kostitucia, kaj angal dikhol specialno dujrigengo Ŵilekhipen vaś o laćharipen e lavdavimasko maśkare o raipen thaj e religiako khetanipen, e raimŴte agorsarde, ko berś 2002, jekh Ŵilekhipen e Katoliko Khangerasar thaj, ko oktobar 2008, e muslimanesko khetanipen, ortodokso, protestanto thaj okova beктаśiako. Po okotar, e Undárnimasko Komiteto mòldel kaj, palal o semnosaripen e dujrigengo Ŵilekhipen opralgodiarde, e Themesqi Agjencia vaś e Theringo Risaripen thaj lengo Pokipen si sikado kaj te del anglavipen e therigengo risaripen kaj si e religiengo khetanipen.

113. E raimŴte pile jekhe laveste vaś o vazipen e Ortodoksaqi Katredalia ando centro e Tiranako, kaj ka avel i po bari ando Balkano, and-e jekh phuv kaj si dindi e Ortodoksaqe Khangeri sar pokipen e phuvengo kaj sa linde katar o komunisto regimo. Po aŴal, trubul te čolpe ando dikhipen kaj e raimŴte e Tiranaqi Komuna die agor jekh vazimasqi mukhipen vaś o Islamiko Khetanipen kotar o vazipen e jekhe nevi khangeraqi.

114. Undárnimasko Komiteto mòldel, lipalčhande, kaj e vavera vakeripen vaś e theringe ando savorro them, thaj e rodimatora vaś o risaripen e religiaqe ikone thaj e molipen vastenge lekhavipen, astarde zoesar andar o komunisto regimo thaj kaj arakhadon and-e nacionalnora arkivora, ni putaile Ŵik akana.

115. Agor, e Undárnimasko Komiteto mòldel kaj o censuso e berśesko 2011, vaś o jekhto vaxt Ŵik o berś 1930, inkluzisarel jekh putardi pućhipe opcionalno vaś e religiako paćaipen. Undárnimasko Komiteto mòldel kaj e kidine ginde opral e religia e albaniaqi dostipen ka den

šaipen e raimŴtenge te keren jekh politika maj efektno thaj adaptisardi sar res te keren garanto e religiake ā paćaimaske xakaja.

Rekomandàcie

116. Undārnimasko Komiteto telelekhavol o tromavipen kaj e albaniace raimŴte te kramaven i buti vaš o kheripen e “Thami-projekto vaš e religiako mesti”, pherdi jekhsoj e maškarthemutne standartora kaj kerdon and-e akiā avlin.

117. Undārnimasko Komiteto, po aŴal, ispidel e raimŴte kaj te ćhuven e zorimatora kaj te risaren e theringe kaj si e religiake khetanipenge, vi thaj te den lengo ćaćo thaj barabar pokipen.

118. Undārnimasko Komiteto rodol katar e raimŴte kaj te labāren i informacia opral o ćhalikano religia, te ikaldarel katar o cendudo e 2011, sar sikavno vaš o kheripen e politikengo thaj thamiengo vaš o efektno brakhipen e religiako thaj paćaimasko mesti, opral jekhsoj e dispozitencar thaj e maškarthemutne standartora kaj si phangle e ginde kidimasar.

Artiklo 9i Avlunaki Konvenciā

I media lekhavni and-e ćinderŴenenge ćhiba

Rekomandàcie katar e duj anglutne ciklora e dikhimasqe

119. And-e duj anglutne ciklora e dikhimasqe o Undārnimasko Komiteto rodia katar e albaniace raimŴte kaj te xambaren e zorimatora e selorrenge sar res kaj te oven-len šaipen kaj te kramaven te ikaldaren jekh palal vereste publikacia and-e lenge ćhiba.

Akanutni Situaciā

120. Undārnimasko Komiteto mōldel xolimasar kaj naj sa ka-jekh aversaripen Ŵik katar o anglutno dikhimasko ciklo phanglo e lekhavni mediasar and-e ćinderŴenenge ćhiba. E RaimŴte ni den asijekh loj xambaripen vaš e medienge and-e ćinderŴenenge ćhiba.

121. Undārnimasko Komiteto mōldel, koborencar, kaj jekh gind gazetarengo and-e grekoski ćhib, pokindo thaj theringo privato, sar misal: “*Laiko Vima*”, kerdol publikacia and-e aversar intervalora k-i Gjirokastra, Ŵikaj and-i Tirana širdisarda te kerdol publikacia agor jekh gazeta andi makedoniaqi ćhib kaj den-la vika “*Ilinden*”.

Rekomandàcie

122. Undārnimasko Komiteto ispidel e raimŴte kaj te den lovikano xambaripen vaš elekhavni media and-e ćinderŴenenge ćhiba sar res te ristārel i publikacia jekh palal vereste.

E mediengi Tranzmitia

Rekomandàcie katar e duj anglutne ciklora e dikhimasqe

123. And-e duj anglutne ciklora e dikhimasqe e Undārnimasko Komiteto ftoisarda e raimŴte kaj te širden, bi vavera zabadipen, o proceso e dikhimasko and-e thamiako avlun vaš i media transmetengi sar res te ristārel o šaipen ućharipen vaš sogodi Selōrri. Undārnimasko Komiteto mōldel kaj e raimŴte trubul te dikhen o šaipen e unzarimasko e lokalnengo publiko tranzmitia and-e ćinderŴenenge ćhiba.

124. Undārnimasko Komiteto ftoisarda lipalćhande e raimŴte kaj te kere specialno godipen e xurde khetanipenge, vaš te ristār po but godipen katar lenge šaipen.

Akanutni Situacià

125. I situacià phangli e thamisar vaś e medie tranzmetia ni aversarda Ŵik katar o anglutno ciklo e dikhimasko. E lokalnora publiko stacionora e radiose thaj televizia and-i Gjirokastra keren tranzmitia cerra programora andi grekosqi ćhib.

126. Undàrnimasko Komiteto mòldel kaj naj thamiaqe lupunzipen vaś e televiziaqe thaj radiosqe privatora tranzmitia thaj kaj, palal o dindo informacia k-o Nacionalno Raporto, silen eniavardeś (90) privatne tranzmitie thaj pindathajśov (56) radiofonika tranzmitie. Undàrnimasko Komiteto mòldel kaj, palal sajekh xaing, duj televizie stacionora kotar privatno thering and-e grekosqi ćhib, *Armonia* thaj *Saranda*, lile i licenza kaj te keren buti and-i Albania. Undàrnimasko Komiteto ćhuvel lipalćhande ando dikhipe kaj e radiofoniko stacioni *Prespa* kerel tranzmitia programora and-i makedoniaqi ćhib thaj o stacioni *Radio Sot-7* andi Tirana kerel tranzmitia andi rromani ćhib.

Rekomandàcie

127. Undàrnimasko Komiteto kerol palem aksento i dindi vika vaś e raimŴtenge kaj te dikhen palem, bi vavera zabadipen, thamiako avlun vaś i tranzmitia e mediengi sar res kaj te ristàrdol o adaptisardo aksesu and-e medie vaś e manuśenge kaj si okotar e nacionalnora ćinderŴene, opral jekhsoj e Artiklosar 9, kapćin 4 e Avlunaki Konvencià.

128. Undàrnimasko Komiteto kerel, po aŴal, vika e raimŴtenge kaj te ristàrel kaj e publiko drakhina radiofonike thaj televizia te unzaren lenge oferte, kerdindo inkluzia e programe and-e ćinderŴenenge ćhiba, palal e dispozite e Avlunaki Konvencià.

Artiklo 10 i Avlunaki Konvencià***O labăripen e ćinderŴenenge ćhiba and-e lavdavipen e administratenge raimŴte****Rekomandàcie katar e duj anglutne ciklora e dikhimasqe*

129. And-e anglutne ciklora e dikhimasqe, e Undàrnimasko Komiteto ftoisarda e raimŴte kaj te semnosaren o thami kaj ka mukhola o pukavipen e ćinderŴenenge ćhiba and-e lavdavipen e administrataqe raimŴte opral i bazà e dinde klàro kriterora, opral jekhsoj e Artiklosar 10, kapćin 2 e Avlunaki Konvencià.

Akanutni Situacià

130. Undàrnimasko Komiteto sikavol xolimasar kaj i situacià e pukavimaski e ćinderŴenenge ćhiba and-e lavdavipen e administrataqe raimŴte ni aversailo Ŵik katar o anglutno ciklo e dikhimasko. O thami vaś o pukavipen e ćinderŴenenge ćhiba, kaj kerdol rendvalo sar jekh okotar e mase xurdo-vaxte ando Nacionalno Plano e Kerimasko e Ŵilekhavipenesko kotar i Stabilizacia thaj Asociacià maśkare i Albania thaj o Evropako Khetanipen (2007-2013) ni kerdilo Ŵik akana.

131. Aćhen ando zoripen cerra Ŵilekhipenora kaj den śaipen e manuśenge kaj si okotar e nacionalnora ćinderŴene te pukaven lenge ćhiba and-e specialnora situacie, semnosarde maśkare o centralno raipen thaj e lokalnora raipen. Em soske, sar sa ćhudo ando dikhipen katar e Undàrnimasko Komiteto and-e lesko dujto Opinioni, i formulacia e akadale Ŵilekhipenengo naj klàro, lengi thamiako zoripen si bidikho thaj, po but, von mukhen lenge but diskrecia e lokalnenge raimŴte ando trajto e abserengo ando anav.

Rekomandàcie

132. And-o dud e dujte Opinienesko e Undárnimasko Komiteto thaj i rezoluta e Šerutne-Raipenengo Komiteto kaj avili palal-late, ResCMN (2009)5, e Undárnimasko Komiteto ispidel e albaniage raimŴte kaj te keren thamiaqe aversarimatora vaš o pukavipen e ćinderŴenenge ćhiba and-e lavdavipen e administrataqe raimŴte thaj te semnasaren i adaptisardi praktika, palal sajekh o Artiklo 10, kapćin 2 e Avlunaki Konvenciã.

Artiklo 11 e Avlunaki Konvenciã

E anava and-e ćinderŴenenge ćhiba

Rekomandàcie katar e duj anglutne ciklora e dikhimasqe

133. And-e duj anglutne ciklora e dikhimasqe e Undárnimasko Komiteto ftoisarda e raimŴte kaj te ristãrel jekh nevi procedura, lokhi kaj te mukhel e manuŝenge kaj si okotar e nacionalnora ćinderŴene te pukaven e tradicionalnora forme lenge anavengo te dikhonpe thaj te kramavenpen godŴasar andi praktika.

Akanutni Situaciã

134. Undárnimasko Komiteto mòldel lošalimasar kaj e mujale e nacionalnora ćinderŴenenge kaj kerdilo dialogo lungo vizitako ni kerde raporto pharipen po o risaripen and-e pukaipen e tradicionalnongo forme lengo anavengo. Em soske, vov mòldel kaj cerra manuŝa kerde gevaipen kaj o kosto e identitetesko aversaripen thaj e vavera ofiŴalnora dokumentora keren jekh lovikano pharipen, kaj anel astaripen efektno k-e manuŝa kaj naj len but lovikane xaingora kaj si okotar e nacionalnora ćinderŴene.

Rekomandàcie

135. Undárnimasko Komiteto ftoisarol e raimŴte kaj te dikhen o šaipen, and-o konsultacia e nacionalno ćinderŴenenge mujale, kaj te len mase kaj ka lokhavena e procedure e risaripen ando pukavipen e tradicionalnongo forme e anavengo vaš e manuŝenge kaj si okotar e nacionalno ćinderŴene.

E topografiko sikavne and-e ćinderŴenenge ćhiba

Rekomandàcie katar e duj anglutne ciklora e dikhimasqe

136. And-e anglutne ciklora e dikhimasqe, e Undárnimasko Komiteto rodia katar e raimŴte kaj te keren definicia jekh klãro thami avlun vaš o pukavipen e ćinderŴenenge ćhiba vaš te ćhuvan e tradicionalnora anava e themesqe, e dromenge anava thaj e topografiko vavera sikavde.

Akanutni Situaciã

137. Undárnimasko Komiteto mišto uŴarel i lindi decizia k-o marti 2008 andar e Šerutne-Raipenora Undárnipen “Vaš i definicia e teknikenge specifikacia e tabelonge anavipen e parkongo, šeŝengo, e bulevardonga thaj e kherutnengo gindipen”. Jekh andar e dispozite e akala rendoske definisarol kaj “and-e lokalnora kaj bešen nacionalnora ćinderŴene thaj and-e rovimatora abser katar lengi rig, e tabelora ka lekhavdon and-e duj ćhiba, opral po sajekh e teknikora specifikacie akadale tabelonge thaj garavdo e mizure e patranenge and-e soj duj ćhiba”.

138. Undárnimasko Komiteto mòldel xolimasar kaj i oprutni decizia ni kerol trajto o abser e forongo anavipen ã e gavengo and-i ćhib jekhe ćinderŴenesqi. Undárnimasko Komiteto sikavel xolimasar kaj andi oprutni decizia ni definisarol najćh o po tikno gind kaj i Selõrri trubul te

resarol and-e jekh komuna, sar res kaj akiã palutni te ovel thamikani unŴil te lel ando dikhipeŋ e rovimatengo kaj te čhuven e dromenge anava and-e činderŴenege čhiba, thaj najčh sikavel i procedura kaj te Ŵal palal.

139. Undärnimasko Komiteto sikavel xolimasar kaj ando Nacionalno Raporto ni denpen ginde vaš e Komunora kaj akiã rend kramavelpe vaš o čhuvipen e tradicionalnora anavipen e themesqe, anavipen e dromenge thaj e vavera topografikora sikavne.

Rekomandàcie

140. And-i dud e Dujte Opinionesko e Undärnimasko Komiteto thaj i Rezoluta e Šerutne-Raipen Komiteto ResCMN(2009)5 palal leste, e Undärnimasko Komiteto ispidel e raimŴte kaj te len e trubutne mase vaš te anen i legislacia thaj i praktika andi akiã avlin opral sajekh e Artiklosar 11, kapćin 3 e Avlunaki Konvenciã.

Artiklo 12 e Avlunaki Konvenciã

O aksesos e rromengi and-o siklärelipen

Rekomandàcie katar e duj anglutne ciklora e dikhimasqe

And-e anglutne ciklora e dikhimasqe e Undärnimasko Komiteto ispidia e raimŴte kaj te keren trajto k-o energetiko čhand o abser e skolengo e rromegne tikinenge. Ando specialno čhand, rodia katar e raimŴte kaj te ristärel kaj e tikine bi biandimasko-lil te na lupunzarel kaj te kerdon registracia and-e skole. Kotar e Albaniaqe raimŴte manglilopen, lipalčhande, kaj te kiden ginde vaš i percentualno e registrime tikne rromenge andi skòla.

141. Undärnimasko Komiteto mangla katar e raimŴte kaj te den e trubutne xaingora vaš o sikläripen e anglutniskòlako.

142. Agor, Undärnimasko Komiteto ftoisarda e raimŴte kaj te len e mase kaj te Ŵingaren o analfabetizmo ke rroma, inkluzia vi kotar e rroma and-e bare berša.

Akanutni Situaciã

143. Undärnimasko Komiteto mòldel kaj lungo e palutne berša e raimŴte linde importante phiripen phanglo e rromenge tiknengo sikläripen, rigate andi avlun e Nacionalno Strategiake vaš-o Lačharipen e ŵivimasko Kondicie e Rromengi Selörri. E nacionalnora raimŴte thaj okodola lokalnora, e maškarethemutne donatorora thaj e organizacie e civilnoske dostipen kerde dujŴene e zorimatora kaj te putren thaj xambaren trujalipen vaš e anglutno-skòlako sikläripen and-e perora kaj bešen but rroma. Akadala širdipen vaš o vazipen e anglutno-skòlako sikläripen vaš e rromenge tikne si kramavelipen jekhe anglutni skemako, kerdili k-o 2004-2006, vaš i konstrukcia thaj rehabilitacia e skolengo and-o savorro them, inkluzia vi and-e perora kaj si bešinde katar e rroma.

144. Undärnimasko Komiteto mišto uŴarel o fakto kaj i Ministria e Siklarimasqi thaj Ŵantrimasqi si astarti Ŵik kotar o berš 2008 vaš o kheripen e jekh ginde-bazàko vaš i registracia e tiknengi and-e skole, kaj ka kerol šaipe o moldipen e risarimasko progreso, vi thaj i orientacia o avindipen e politikonengo vaš o vazipen e registremengo.

145. Undärnimasko Komiteto lipalčhande mòldel kaj, bute beršencar, i Ministria e Siklarimasqi thaj e Ŵantrimasqi kerda projektora kaj sal-len sar res te aŴutinen e vulnerablora grupe, inkluzia e rroma, ristärelice e siklimasqe pustike bipokinde vaš e tiknenge kaj sal-len dej/dad sustale. Undärnimasko Komiteto mòldel, lipalčhande, kaj ando berš 2006 i Ministria e

Siklarimasqi thaj e W'antrimasqi ikaldarda jekh kerdarin kaj mukhela o registrimi e rromenge tikne and-e skole bi biandimasqe-lila. Akiã masa dia cerra pozitivno rezultacie ando vazipen kotar o gind e rromengo tikne kaj W'an and-e skole. (dik, po aW'al, o komento kaj si phanglo akadalasar tele o Artiklo 4).

146. Undãrnimasko Komiteto mišto uW'arel o dindo informacia katar i Ministria e Siklãrimasqi thaj W'antrimasqi vaš o projekto e skòlako "Dujto Šanso", širdisardo k-o berš 2004, kaj si-le sar res te aW'utisarol e tikne kaj mukhle i skòla kaj te risavon ando skòlako sistema. Palal e ofiW'alnora gindora, opral 50% katar 469 sikljovne inkluzime and-i akiã skema sa katar e rromengo khetanipen.⁸

147. Undãrnimasko Komiteto mišto uW'arel i aplikacia e bursonengi kaj sa numaj e rromenge tikne, kaj sa dinde e 560 rromenge tikne kaj si and-e anglutniskòlako ciklo, 2.888 rromenge tikne kaj si and-i 9-beršengi siklãrni thaj maškarutni k-o berš 2010/11, vi thaj e dinde 20 burse vaš e rroma studentora and-e universitetora.

148. Em soske akiã situaciã, e Undãrnimasko Komiteto si but xolardo katar e studimora kaj sikaven e rromengo tikne ginde kaj ačhile avrik katar o sistema kramavel te ačhol ando alarmanto livello, kaj numaj 13.5% e rroma tikne beršendar trin W'ik k-o panW' berš W'an andi anglutno skòlako sistema thaj ma xanik katar 50% e rroma tikne beršendar 6 W'ik k-o 16 berš W'an ando sistema 9-beršengi thaj okoã maškarutni. Po but, 43% e rroma ternexar e beršendar 15 W'ik k-o 16 berša si analfabetora.⁹ Po okotar o minimalno beršipen vaš o durãripen katar i skòla, numaj 12% e rromengo katar e berša 16 W'ik k-o 19 berš W'an andi maškarutni skòla, mamuj o gind okotar 78% vaš o vavera, W'ikaj numaj 2% e rromengo kramaven o universiteto.¹⁰ Undãrnimasko Komiteto mòldel po okotar kaj, palal e kidine ginde k-o berš 2014,¹¹ numaj 58% e rromengo W'anen te lekhaven thaj te drabaren mamuj o 66% e rromengo.

149. Undãrnimasko Komiteto mòldel kaj e kidine ginde ulavde palal e berša, gendra thaj o geografikno ulavdipen, angaldikhle k-o censuso e 2011, šaj te aW'utisaren e raimW'ten, maškare o ristãrelipen e trubutne informacia, vaš o po kotar kramavipen e politikonengo kaj te W'ingaren o analfabetizmo thaj kaj te len e vavera mase vaš direkt energetiko čhand e tiknengo siklimasko abser.

Rekomandàcie

150. Undãrnimasko Komiteto ispidel e raimW'te kaj te vazen e zorimatora kaj te keren trajto e pharipe kaj arakhen e tikne ko siklimasko sistema and-e savorre livelora thaj te den xambaripen po but vaš e programora kaj si phangle akala abseroska. O dikhhipen thaj o sistematiko mòldipen e akale programongo si but principalno. E mujale e rromengo khetanipen trubul te kerdon inkluzia ando efektno čhand and-e savorre šopne e siklimasqe programora, inkluzime o keripen, dikhhipen thaj lengo mòldipen.

151. Undãrnimasko Komiteto ispidel e raimW'te kaj te keren zorimatora maj bešinde vaš e ristãrelimasko aksesio k-o anglutno-skòlako siklãripe vaš savorre tiknenge thaj te keren garanto kaj e anglutno-skòlako siklãripe kurrikulora te oven sajekh opral e trubutne thaj e kerdimatora but-čhibengo e inkluzime grupora.

⁸Dikh <http://europeandcis.undp.org/governance/lgdc/šow/B954E27W-F20W-1EE9-B28W19AB82C06004>, Progres Raporto vaš o Keripen e w'ivimasko Kondicie e Rromengi Selorri, r. 29.

⁹O W'amavdo Centro e Manušengo, i Situacia e Siklãrimasqi e Tikhengi, Tirana 2007

¹⁰ UNICEF, Čhinipen e Lovimasko Ciklo: E Tikne and-i SudEst e Evropako, Beograd, 2007, r. 57

¹¹ Dikh e PNUD-esko raporto opral o Socialno PhrW'del e Tikhengo k-i Albania, Tirana 2006, r. 2W'

http://europeandcis.undp.org/uploads/public/File/rbec_web/vgr/Albanian_Roma_Report_engliš_reduced.pdf

152. Undárnimasko Komiteto kerol vika e raimŴtenge kaj te len urgentora mase vaŝ o trajto e analfabetizese problema maŝkare e bare rroma.

Artiklo 14 e Avlunaki Konvenciã

O siklãrelipen e ćinderŴenengi ćhiba thaj o siklãripen and-e akala ćhiba

Rekomandãcie katar e duj anglutne ciklora e dikhimasqe

153. And-e anglutne ciklora e dikhimasqe, e Undárnimasko Komiteto ispidiã eraimŴten kaj te sikavdon fleksiblora and-e kritengo keripen vaŝ o putaripen e jekh siklãrlin andi seljorri ćhib. Maj akalatar, e Undárnimasko Komiteto rodiã kata e raimŴte kaj, and-e decizia vaŝ i ekzistenciã e trebandimasqi vaŝ o putaripen e jekh siklãrlin andi seljorri ćhib, ma te len sar bazã e andaravipen e etniako, aŴal sar voj si lekhavni and-e biandimasqe-lila.

Akanutni Situaciã

154. Undárnimasko Komiteto mōldel xolimasar kaj i situaciã kobor si po siklãripen e ćinderŴenenge ćhiba thaj o dindo siklãripen and-e akala ćhiba aćhol, and-e po bare kotora, biaversardi Ŵik okotar o palutno ciklo e dikhimasko. E abserora identifikime sar xolarde katar e Undárnimasko Komiteto and okova vaxt naj direkto Ŵik akana.

155. Undárnimasko Komiteto mōldel kaj e skole kaj Ŵamavelpe o siklãripen and-e grekoski ćhib, ŝov ŝirde skole thaj duj maŝkarutne, thaj and-e makedoniãqi ćhib ŝtar ŝirde thaj jekh maŝkarutni, kramaven te aven and-e “selōrri zone”, ćhalakane andar but manuŝa kaj si okotar e ćinderŴene. E kurrikule and-e akala skole sa sajekhkerde vaŝ te mukhen o siklãripen e storiako thaj e geografiako e ćinderŴenengi grupa ando anav, andovaxt kaj e skolenge pustike kerdile andar e manuŝa kaj si okotar respektivno e grekosqi thaj makedoniãqi seljorri.

156. E kursora katar i kualifikacia e siklãrnenge and-e ćinderŴenenge skole si organizacia andar e Siklãrimasqe Direktorie Lokalne e Korćaqe thaj e Gjirokastraqe.

157. Undárnimasko Komiteto mōldel xolimasar kaj, palal i dindi informacia katar e mujale e nacionalno ćinderŴenenge, naj siklãrne and-e ćhiba srbske, crnagoraqe, vlahe/arumune, biumlavdo andar o intereso kaj sikade akala grupe kaj te aven-len siklavipen and-e akala ćhiba. E mujale e nacionalno ćinderŴenenge dje informacia e Undárnimasko Komiteto kaj e rovimatora kaj von kerde vaŝ o putaripen e siklãrnengo kaj den siklavipen and-e lenge ćhiba Ŵik akana naj linde katar e raimŴte. Mesal, jekh rodipen semnosardi andar 70 dada/deja vaŝ o siklavipen e makedoniãqi ćhib ando lokalno skōla ando Biliŝt naj sa pukavdi.

158. Undárnimasko Komiteto si po rigate xolarde andar e inforamcie linde kaj e raimŴte aćhavde e privatno siklãripen e makedoniãqi ćhib vaŝ paŝe 200 siklōvne andar Golo Brdos them.

Rekomandãcie

159. Undárnimasko Komiteto kerol vika e raimŴtenge kaj te zuralen o dialogo e mujalencar e nacionalno ćinderŴene sar res kaj te keren analiza e rodimatora kaj si e ćinderŴenenge, inkluzia em okola grupe kaj si and-e xurde gindora, vaŝ o siklavipen ja siklãripen and-e lenge ćinderŴenenge ćhiba.

160. Ando specialno ćhand, e Undárnimasko Komiteto ftoisarol e raimŴte kaj maj te xambarisaren numaj e dinde ginde vaŝ o andaravipen e etniaqe lekhavne and-e registre e civilno statusqe, thaj ćhi and-e reslimatora e censusose e berŝesko 2011, te keren pativ o principo e korkorri vakerimasko, andarvaxt katar o putaripen e siklarnengo and-e ćinderŴenenge ćhiba

trubul te len andi konsideracia sar o subjektivno alosaripen, vi thaj e objektivno kriterora kaj si phangle e manusenge identiteta.

O sikläripen e rromani čhibaqi

Rekomandàcie katar e duj anglutne ciklora e dikhimasqe

161. And-e duj anglutne ciklora e dikhimasqe, e Undärnimasko Komiteto ispidiä e raimŴten te keren didaktiko materialora and-e rromani čhib thaj te len mase sar res o khonŴäripen e siklärnengo andi rromani čhib.

Akanutni Situacià

162. Undärnimasko Komiteto mòldel interesnosar kaj e agorisarde reforme and-e skòlake kurrikule k-o berš 2009 and-e sar reslipen o šaipen e inkluziako e siklavimasko e rromani čhibako and-e skole katar o rodipen e dada/dejengo, maj xanik katar, 13 tikne. Em soske, e Undärnimasko Komiteto mòldel kaj akiä šaipen ni inŴarda Ŵik akana andi organizacia e jekhe siklarniako vaš o siklavipen e rromani čhibako, pronicpalno sar o najčhipen e siklärnengo thaj e rovimatengo katar e tiknenge dada/deä.

163. Undärnimasko Komiteto mòldel maj okotar, palal e informacie kaj avile katar e mujale e rromenge, naj skòlake pustike ä vavera aŴutisarde khanŴika siklavmasqe and-i rromani čhib.

Rekomandàcie

164. Undärnimasko Komiteto kerol vika e raimŴtenge kaj te len e trubutne mase vaš o trajno e siklarnengo thaj te keren e trubutne khanŴika vaš o siklavipen e rromani čhibaqi, lindo anglaläkh i Avlunaki Kurrikula vaš i Rromani Čhib¹², vi thaj te kerol o šaipen kaj te dolpen o siklavipen e rromani čhibako ä te del o siklärnipe andi akiä čhib, kana si basutne rovimatora.

Artiklo 15 e Avlunaki Konvenciä

Raipen godorno organora vaš e činderŴenenge thaj vaš o dialogo e činderŴenencar

Rekomandàcie katar e duj anglutne ciklora e dikhimasqe

165. And-e anglutne ciklora e dikhimasqe e Undärnimasko Komiteto ftoisarda e raimŴte kaj te dikhen e institucionalno organora kaj si godorne vaš e činderŴene, sar res kaj te keren jekh dialogo lačo thaj efektno decizia maškare jekh raipenesko organo kaj si-le kompetencora deciziaqe katar jekh rig thaj e organizacie kaj mujalen e verver činderŴene, katar i vaver rig.

166. Po aŴal, e Undärnimasko Komiteto rodiä katar e raimŴte kaj te den šaipen e činderŴenenge kaj te sikaven lenge interesnora thaj te somčhivden e bešimatora maškare o kerdipen jekhe organesko andi forma e jekhe činderŴenenge Undärno.

Akanutni Situacià

167. Undärnimasko Komiteto mòldel xolimasar kaj i situata ni aversaili Ŵik katar o anglutno ciklo e dikhimasko thaj kaj o Komiteto-Them e ČinderŴenenge,¹³ vazlo k-o 2004, kramavel te kerel operacia palal o modelo kaj kerdilope and-e leskhe širdipen: katar jekh rig, vov si jekh raipenesko organo kaj si umlavdo direkto katar o raipenesko šerutno thaj, katar i vaver rig, lesko

¹²http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/Rom_CuFrRomani2008_EN.pdf "Avlunaki Kurrikula vaš i Rromani Čhib", kerdi and-o sombutipen e Evropako Rromengo Forumo thaj e Dromorengo. I Divizia e Čhibengi Politikora, Undärno e Evropako, Strazburg0, 2008.

¹³ I decizia G. 127 e Undärnimasko Raipen-Šerutne e 11 marti 2004 vaš o vazipen Komiteto-Them e ČinderŴenengo.

somdasnipen somčhivdo manušencar okotar e nacionalno činderŴene, kerol akale komitete jekh organo kuazi-mujalo, kaj sikadol sar vakerele ando anav e cerra činderŴenenge. Phanglo akalasar, e Undárnimasko Komiteto môldel kaj e somdasne e Komiteto-Themesqe anavdon katar e raimŴte bi kerdo anglal konsultaciã o savipen lenge mujale nacionalno činderŴenencar.

168. Undárnimasko Komiteto sikavol xolimasar kaj ando Komiteto Themesko ni mujalon savorre grupe e činderŴenenge. Po but, le naj-le biumlavdipen thaj lesqi somčhivdipen si arbitrarno. Akala najčhipen sikaven kaj e manuša kaj si okotar e činderŴene ni risaren te len čomuni katar jekh organo čacutno mujalo, kaj te kerol vorba opral lengo anav thaj te brakhnisarol lenge interesora okodole butã kaj lenpe lencar.

Rekomandàcie

169. Undárnimasko Komiteto ispidel e raimŴten kaj te dikhen palem, šaipendo and-i avlun e kerimasko e jekhe generalno thami vaš e nacionalno činderŴene, o somčhivdipen thaj o butárnipen e institucionalno organengo godorne vaš e činderŴenenge abserora, sar res kaj te čuvelpe jekh dialogo lačo thaj efektno decizia maškare jekh raipenesko organo kaj sil-le kompetencora deciziaqe, katar jekh rig, thaj vaver rigate, e organizaciengo kaj čacé mujalen e verver e nacionalno činderŴene.

Politikno participacia: mujalipen thaj e alosarimasko proceso

Rekomandàcie katar e duj anglutne ciklora e dikhimasqe

170. And-e anglutne ciklora e dikhimasqe, e Undárnimasko Komiteto rodia katar e raimŴte kaj te dikhen o šaipen vaš o vazipen e mujalimasko ando parlamento e manušengo kaj si okotar e činderŴene thaj te ristãrel kaj e manuša kaj si durãrde andar e alosarimasko proceso sar labãrdipen e biandimasqe-lila sar identitetesqe lila, te aven pherde inkluzime and-e alosarimasko proceso, maškare o labãripen e identitetenge lila ã jekh aver adaptisardo sistema.

Akanutni Situaciã

171. Undárnimasko Komiteto môldel kaj, k-o Novembar 2008, si semnosardo o nevo alosarimasko thami, kaj definisarol o proporcionalno sistema e mujalimasko bazome and-e 12 alosarimasqe lokalne zone, sar limito katar 3% vaš e partie thaj 5% vaš e koalicione anglal-alosarde. I nevi legislacia ni astarol kaj jekh rigate dispozita kaj durãrel e partie kaj mujalen e nacionalno činderŴene katar o elektoralno limito ã definisarde koute vaš e mujale e nacionalno činderŴene.

172. Undárnimasko Komiteto môldel kaj o nevo thami kerol po phari vaš e xurde partiengo kaj te keren konkurrencia and-e alosarimatora thaj kaj lenge mujale te alosardon and-o parlamento. Se palal e alosarimatora e beršesqe 2005 and-o parlamento mujalisavon 14 politikno partie thaj koalicione, palal e alosarimatora e beršesqe sa numaj trin partie thaj koalicionora and-e Albaniako Parlamento. Undárnimasko Komiteto môldel kaj cerra somdasne e parlamentosqe, mujale e nacionalno činderŴenenge, si alosarde ã sar somdasne e principalno partiengo, ã sar reslipen e anglal-alosaripen Ŵilekhimasko kaj lenge činderŴenenge partie kerde jekhe bare politikno partiasar.

173. Ando lokalno livello, e nacionalno činderŴenenge partie lje participacia and-e lokalnora alosarimatora kaj kerdile ando maj e beršesko 2011 thaj e reslimatora sa hamisarde. O komitete môldel kaj sa alosarde cerra šerutne lokalno raãrelipen thaj e lokalno Undãrne somdasne, mujale e grekosqe thaj makedoniãqe činderŴene, and-e zone kaj bešen but manuša katar akala činderŴene. Em kobor soske, e Undárnimasko Komiteto môldel kaj e xurde činderŴene, rigate e rroma, ni viŴaien andar jekh adaptisardo politikno mujalipen sar and-o centralno livello, vi thaj okova lokalno.

Rekomandàcie

174. Undárnimasko Komiteto ispidel e raimŴten kaj te len andi konsideracia e mase vaš o lačharipen e nacionalno ćinderŴenengo mujalipen and-e alosarde asambeje, thaj te durären savorre lupunzipen bitrubutne, inkluzime hem okola kaj si anglal-dikhle thamiasar.

175. Temela zorimatora trubul te kerdon hem vaš i promovacia e jekhe mulajimaste maj lači e rromengi and-e savorre livelora. Uzal akalate, rigate godjipen trubul te dolpen e mujalimasko e manuŴengo kaj so kotar e maj xurde ćinderŴene.

I participacia e rromengi and-o Ŵivan ekonomiko thaj socialno

Rekomandàcie katar e duj anglutne ciklora e dikhimasqe

176. And-e anglutne ciklora e dikhimasqe, e Undárnimasko Komiteto rodiã katar e raimŴte kaj te keren zorimatora vaš te ispiden o butárnipen e manuŴengo kaj si okotar e nacionalno ćinderŴene. Po aŴal, e Undárnimasko Komiteto ftoisarda e raimŴte kaj te keren inkluzia specifiko ginde opral i pozicia socialno-ekonomiã e manuŴenge kaj si katar e nacionalno ćinderŴene and-e statistikora studiacie kaj kerdon andi akiã avlin.

Akanutni Situaciã

177. Palal verver xaing na-raipenora, o sustalipen k-e rromengo ćinderŴene ačhel Ŵik akana and-e bipukavde livelora. And-e jekh vaxt kaj e sustalimasqi percentualno and-i albania si paše 13%, po but kotar 70% e rromenge si sustale. Jekh studiacia kaj kerdili andar o PNUD¹⁴ arakhel kaj e medio love kaj aven ano čhon, andar savorre xaing, jekhe somdasno e jekhe rromanikano familiako si 68 Euro, mamuj e 174.5 Euro e vaverengo čhala kaj Ŵiven and-i sajekh pero e rromencar.

178. E linde mase katar i Ministria e Butãqi, Socialno Abserora thaj e Barabaripen Šansora and-i avlun e Sektoriaqi Strategia vaš o Butárnipen thaj o Profesionalno Formacia vaš o vaxt 2007-2013, vi thaj and-o xambaripen e cerra vavera politikonengo, sar misal i Nacionalno Strategia vaš i Socialno Inkluzia, Ŵik akana ni dje e ašuarde reslimatora. Katar 3.223 rroma lekhavne sar butã-rodimate sustale k-o 2008, numaj 306 si butärde kotar o maškaripen andar e butärimasqe viramlinora. K-o berš 2009 butärisaile numaj 30 katar 2.629 sustale rroma, lekhavne and-e butãqe viramlinora. Akava gind naproporcionalno e sustale rromengo si sar sikavdo e Diskriminaciãqe praktikora e butärimasqe sektorora k-i Albania.

179. Undárnimasko Komiteto mòldel xolimasar kaj, palal o Nacionalno Raporto 2008, numaj 20 butã-rodimate sustale rroma sa dinde lenge profesionalno formacia bipokindi.

180. Undárnimasko Komiteto mòldel xolimasar kaj i situaciã e rromengo kheripen ačhel xolardi. E adaptisarde kondicie e Ŵivimaskoe rromengo kherutnipe and-e cerra bešipen, sar misal: o najčhipen e pajesko thaj e xoxojengo sistema, thaj bibasutni infrastrukture, inkluzia e droma, si problemora kaj somčhivden baro xolipen. Po rigate si xolardo i informacia kaj, palal jekh lačo širdipen k-o 2008, i Ministria e Publikengo Butã, Transportora thaj Telekomunikacionora činde e love okotar e kherenge projektora thaj infrastrukturora and-e rromenge khetanipen kaj si-len po but trubulipen.

¹⁴ Dikh: And-o phrŴdipen: Socialno PhrŴdel e Rromengo k-i Albania, Tirana 2006, r. 9
http://intra.undp.org.al/ext/elib/download/?id=841&name=National%20Roma%20Report%20engliš_reduced.pdf

Rekomandàcie

181. Undárnimasko Komiteto ispidel zorimasar e raimŴte kaj te keren po but zoripen vaŝ te ačharen, Ŵingaren thaj te mardaren o bibararipen thaj i diskriminacià mamuj e rroma and-o sektori e butjimasko.

182. E raimŴte trubul te vazen pire zorimatora, po rigate and-e jekh lokalno livelo, sar res kaj te lačharen e romengo Ŵivipen thaj te keren promovacia lengi integracia and-o dostipen.

Artiklo 17 e Avlunaki Konvencià***E kontaktora maŝkare i grànica****Rekomandàcie katar e duj anglutne ciklora e dikhimasqe*

183. And-e anglutne duj ciklora e dikhimasqe, e Undárnimasko Komiteto mangla katar e raimŴte te lokhaven e kontaktora maŝkare i grànica, sombutipen e perutne themencar, kaj te iklon e limitora bibasutne and-e xakaja e manuŝenge kaj si kotar e činderŴene, inkluzia e rroma, kaj te čuven thaj te garaven e kontaktora okotar e grànice.

Akanutni Situacià

184. Undárnimasko Komiteto mòldel kaj, k-o novembar 2010, ikliste o regimo e vizengo vaŝ e albinaqe Ŵene kaj dromaren and-e thema e Šchengenesqe zone, vi thaj e Ŵenenge e akadale themenge kaj dromaren and-i Albania. Akià anda palal cerra Ŵilekhipen dujrigengo maŝkare i Albania, katar jekh rig, thaj e Crna Goraqe thaj Makedoniaqe, katar i vaver rig.

Rekomandàcie

Undárnimasko Komiteto ispidel e albanaqe raimŴte kaj, and-o sombutipen e perutne themencar, te kramaven te roden droma kaj te lokhaven e kontaktora maŝkare e grànice, e te mukhen and-i rig e bibasutne limitora e manuŝenge xakaja kaj si kotar e činderŴene, inkluzia e rroma.

III. AGÒRDIPEN

185. Undárnimasko Komiteto mòldel kaj akala agordisarde komentora šaj te trubun sar bazà vaŝ e agordipen thaj e rekomandacie kaj ka semnosavon andar o Komiteto e Raipesko-Šerutne phanglo e Albaniasar.

Pozitivno Ŵamavelipen palal e duj ciklora e dikhimasqe

186. E Albania sal-la jekh konstruktivno paŝaipen kotar e dikhimasko proceso thaj lă lače phirimatora vaŝ te keren pinŴarde e reslimatora e duj jekhtune ciklora e dikhimasqe. K-o Juni 2010 kerdilo andi Tirana jekh seminaro palal-dova opral o keripen e Avlunaki Konvencià, po but aksento and-e Komitetesko e Raipesko-Šerutne rekomamentura.

187. Generalno andi Albania si jekh klima pativaski thaj tolerancaki maŝkare e činderŴene thaj e vavera čhala. And-o berš 2010 simadãrdapen o Thami e Brakhipenesko kotar i Diskriminacià thaj uŝtili i viramlin e Komisioneresko e Brakhipenesko kotar i Diskriminacià. O thami mothovel i bãza e khelimasko pruvako drez ando thamiako sistèma e Albaniako thaj dikhol jekh artiklo kaj mukhel o trinto rig kaj te den maŝkare sar *amicus curiae* and-e butã kaj si

phangle e diskriminaciãsar. I viramlin e Çhalesko Avokato kramavel kaj te khelel jekh aktivno roli opral o brakhipen e manušíkanenge xakaja, maj po but ando vazdipen e godímasko e ćinderŴenenge thaj ando arakhipen e problémengo putralipe.

188. E raimŴtora ćirde ando maj 2011 e lekhavnimaski unŴili praktika and-e biandimaske lila lengi etnia e Ŵenenge kaj sa okotar e grekoski thaj makedonski selõrri, opral i bãza lengi dadengi thaj dejengi biandimaske lila thaj na and-e e manušíngo korkoro vakeripe. Akiã praktika, sa sade e grekoske thaj makedonske selõrri thaj labãrdi sade and-e okola “selõrri zone”, kerola diskriminaciã maškare e Ŵene kaj sa o kotar e vavera selõrri.

189. E aversarimatora kaj kerdile ando Penalno Kodi ko berś 2007, i diskriminaciã kotar o sekso, i ràca, religioza pačhipen, politikno godiperipen, religioza o socialno ka dikholpe sar jekh pharo trujalipen and-e sare penalno butãripen. Ando berś 2008, o Penalno Kodi lã vavera averčhandipen, kaj ka dikhol sar penalno butãripen “o diasporisaripen e materialnorenge kaj silen ràcistora thaj ksenofobia ander, kotar e elektrogodĩ sistemora, thaj e akušímatora ander racizmo em ksenofobia, kaj dikhenpen ando elektrogodĩ diasporisaripen kaj lenpe e samudaripensar, krimora mamuj e manušíncar, ràcizmo thaj ksenofobia.

190. I Themesi policia semnatura jekh butãrimasko plano “Kotar o anglal-ačhavipen thaj o maripen mamuj o racizmo thaj i diskriminaciã katar i ràca”, kaj vakerol e mizure thaj e dutiõra kaj te vazen o godiþen e policiako opral e manušíkane xakaja, kaj te čhiven o kontakti e ćinderŴenenge mujale anda o res e identifikaciã e okodole butãrne kaj uštaven lenge thamikane thaj konsitucionalno xakaja, vi o anglal-ačhavipe thaj o maripen mamuj e diskriminaciã butãripen. O plano mangõl, po dur, kaj te vazel o sèzi e okodole manušínge kaj si kotar e ćinderŴene.

191. Aversar-risajlo o thami e civilnosko statuto, kotar o učãripe o makseměngo biando unŴil lekhavnipen kotar 45 ando 60 dives, thaj musarda e glõba e okodole zabadesaripen e biandimasko lekhavnipen, kaj anda telaripen e biandengo bilekhavnipen, šeral e rromenge maksemã.

192. E raimŴta lje cerra phare phir kotar o maripen mamuj e manušíkanengo dromorro, sa isi: o keripen e Nacionalno Koordinatoresko Viramlin mamuj e Manušíngo Dromorro, Nacionalno Task Forca mamuj o Dromorro thaj Nacionalno Mekanizmo Sikavnipen

193. And-e palutne berśa ljepe phare phir e tikne rromenge siklipen, maj but andre e Nacionalno Strategia e lačherimatora e rromengo Ŵivipen. E nacionalnora thaj themeske raimŴta, e maškarthemutne donatorora thaj e civilno dostipen organizaciã čhude lenge zordipen kaj te putren thaj te pošínsaren e anglal-siklavnorimasko trujalipen and-e thema kaj bešen but rroma. Si lekhavno jekh vazipen e tikne rromengo kaj Ŵan and-e siklavne, jekhsaipen ašukerenpen e bursora e tikne rromenge.

Xolina abserora palal e duj ciklora e dikhimasqe

194. Asijekh progreso ni kerdilo ando karingipen e jekh semnaturake ćinderŴene thami, takaj sare unŴilipen kaj lã i Albania kaj te kerol semnatura jekhe thamiske sar akeã ando Nacionalno Plano e Kerimasko e Ŵilekhavipenesko kotar i Stabilizacia thaj Asociaciã maškare i Albania thaj o Evropako Khetanipen.

195. Ando thamisko avlun isipen ni sikavol klãro thaj ando trebutno sanipen xanik butã kaj silen sèzi direktò ando keripen e Avlunaki Konvenciã. Jekh thami e nacionalno ćinderŴenenge ka pherola e isipeneske najčhelipen thaj kaj ažutisarel kaj te del klãro e Albaniake politikno mamuj leskhe ćinderŴenenge. Šaj te sikavenpen e problemura and-e cerra avlinã, sar isi: e mangle thamiake kriterora e pinŴarimaske jekhe nacionalno ćinderŴene, e avlunako institucionalno kaj

te lolpen e ćinderŴenencora bută thaj e dialogosko struktura e nacionalnora ćinderŴenenge muajle, o labăripen e ćinderŴenenge ćhiba and-e lavdavipen e ravelipen raimŴtencora, em thaj o labăripen e ćinderŴenenge ćhiba and-e tradiciaonalnora themeske anavipenora mez, e anava e dromenge thaj e vavera topografikora sikavne, šeral and-e okola thema kaj bešen but Ŵene kaj isi kotar e nacionalno ćinderŴene.

196. O Komiteto-Them e ĆinderŴenenge kramavel te kerel pi buti andi bazà e modelesko kaj kerdilopen and-e leskhe širdipen: katar jekh rig vov isi raipenesko organo kaj uladolape direkto kotar o raipenesko šerutno thaj, okotar i vaver rig, lesko somdasnipen, kaj isi manušencar okotar e nacionalno ćinderŴene, kerol akale komitete jekh organo quasi-mujalo, kaj sikavolpen sar vakerel ando anav e cerra e nacionalno ćinderŴene. Molisavol kaj te vakerolpen, opral i akeă, kaj o Undărno Komiteto dikhol kaj e somdasne e Komiteto-Themeskhe definisaon kotar e raimŴte bi kerdo anglal konsultaciă o savipen lenge mujale nacionalno ćinderŴene, kaj kompromentusarol o biumblavdipen thaj lengo mujalo savipen. AŴal, e nacionalno ćinderŴene ni ljol okotar jekh organo ćacutno mujalo, kaj te kerel vorba pe lengo anav thaj te brakhipenisarol lenge interèsora okodole bută kaj lenpe lencar.

197. O thami e ćhalasko censuso ko oktobra 2011, risajlo numaj-jekh trin mase anglal o keripen e censusosko, kaj risarda, *inter alia*, e artiklora e ravelipe glòbe. E reslipen e ćhalasko censuso thaj e kherengo ni-pukavile andar e ćinderŴenenge mujale¹⁵, opral i bàza kaj von ni sikaven o realiteto andi phuv. E ginde kaj ćidile kotar o Census šaj na te mothovel numaj-jekh xaing informaciă e Ŵamavelipe e politikengo avluni thaj okodoleske themi e ćinderŴenenge.

198. E debatora kaj dostisarde e censuse, i aćhavdi natūra (intimiduese) e globengo vaš bićacutne amboldipe vaš o pućhipen opral i etnia andar-avipen (i sel), vi thaj e berćimatora e ćinderŴenenge mujale vaš o musaripen vazen bipaćapen opral o paćaipen e kidine ginde. Em aŴal, e censusose reslimatora trubul te dikhonpe laće thaj del vika e raimŴtenge kaj, and-e politikonenge kerimatora vaš e ćinderŴenenge, ma te xambarisavon numaj and-e ginde opral o sel kaj kidinle lùngo censuso.

199. Savorre okola mizure kaj lje e raimŴte and-e akala palutne berša, i situaciă e rromengi kheretnipen isi adaha bilaćhi. E Ŵivotake kondicijora kaj mamujisaon e kherutne rroma and-e cerra bešipen, bi phajesko thaj bi xoxojengo em thaj bidromengo kerdol jekh phari suro. Si po but phari se, palal jekh dindo-vorba ando 2008, i Ministria e Publikengo Bută, Transportora thaj Telekomunikacionora ćinde e love okotar e kherenge projektora thaj infrastrukturora and-e rromenge khetanipen kaj si-len po but trubulipen. O sustalipen e rromenge si and-e jekh leveli bipukavdo.

200. Em soske isi jekh klima generalno toleranto thaj laćhiakăripe maškare e nacionalno ćinderŴene thaj e vavera but-Ŵene, andi Albania lekhavdo o jekhto incidente zuralo vaš o xolipen, andi forma e phabarimasko bešipen kaj bešena paš 40 familie rroma andre o centro e Tiranako ko februari 2011. O phabaripen anda seriora dukhaipen thaj o durăripen e but Ŵenengo, èvi but tikne, and-e jekh centro kaj sa bilaćho bešimase ando ivend. Isi but zor o fakto kaj e organora kaj garaven o thami ni kerde asijekh phir kaj mangòlape okotar o brakhipen e dukhane manušenge. Bibasutno reaciă širdipen kotar i rig e policiăki, em soske kerdilope maj zabades, anda investigaciă thaj penalno phiripe, sikavol kaj šaj te lenpe kerdipen mai but energetikora kotar o trajno e policiako opral e manušikane xakaja thaj opral o kerdipen e Rendosko thaj e Disiplinako Rend e Policiako Them.

201. I avlun e xambarimasi e ćinderŴenengi kultura aćhel bikerdo laće, jekhvar kaj ni kerdilo jekh fondi kaj te pokinen e projektora kaj mangel te garaven thaj te vazen e

¹⁵ Èvi cerra rromengi thaj egjiptianora organizacija.

ćinderŴenengi kultura. Am po but, e raimŴte ni den xambaripe and-i media andar e ćinderŴenengi ćhib.

202. O řaipen e siklāripen e ćinderŴenengi ćhib thaj e skòlake andi akala ćhiba aćhen bibasipen. Jekh gind mangimatora kotar i organizaciā e siklārimasi and-e ćinderŴenengi ćhiba ni lje pozitivno ambòldipen andar e raimŴte. Ni kerdolpe siklāripen and-e ćhiba srbske, crnagoraqe, vlahē/arumune thaj rromane.

Rekomandācie

Uzal e mizure kaj si te lenpe kaj te ćhuvan ando keripe e rekomandamentora xurdikanes kaj te buxlārenpe and-e Seksionora I thaj II e Undārnesko Komiteto Opinioni, e raimŴte akharenpe kaj te len e po telutne mizure kaj te laćhardon po dur o kerdipen e Avlunaki Konvenciā:

Problemora kaj roden imediāto mařkaripen:¹⁶

- **Te dikholpe o řaipen kaj te kerdolpe jekh generalno thami e nacionalno ćinderŴenenge kotar i res kaj te pherdon ot-he kaj o thami nidikhla em thaj te kerelpe klāro e themeski politika okotar e nacionalno ćinderŴene, řaj te iklòlpen save diferēncora kerdipen bāze mařkare e kategoria e nacionalno ćinderŴene thaj etno-ćhibaqi; te ristārelpen kaj o kerdipen e akanutno thami thaj o avindo thami e nacionalno ćinderŴenengo te ovel jekhsoj e Konvenciāke artiklora;**
- **E censusose ginde te butārnon jekhsoj pi bāza so vakerde korkorri; te ristārelpen ke e vavera avindora census te ćhuvanpe adaptisarde procedura, vi thaj forme vavera e kidimaskora ginde, kotar i res kaj te den paćaipe ginde po opral e manuřa kaj si nacionalno ćinderŴene, ulade palal o berřipen, o gender thaj o geografiko diasporisaripe, sare avlinake, po opral i bazā kaj savo manuř vakerda thaj e mařkarthemutne pinŴarde standartura kotar o ćidipen thaj o brakhipen e gindesora;**
- **Te kerdiolpe jekh konstruktivno dialogo e mujalencar kaj si e kotar e nacionalno ćinderŴene opral o řaipen e siklārimasqi e ćinderŴenenge ćhiba thaj o kramavalipen e siklārimasko and-e akala ćhiba, thaj othe kaj si adaptisardo, te lenpe e trubutne phirimatora kaj te sikavdon e najćhimatora.**
- **Te ristārelpen basutne xaing and-o efekto kerdipe e Kerdimasko Nacionalno Plano 2010-2015 e kotar i Dekada e Rromengi Inkluzia; te ovel-la jekh efekto inkluzivo e rromenge and-o keripen, kerdipen, dikhipen thaj mòldipen e linde mizure kotar e verver raimŴte e implementisarimase aktivitetora and-e jekhto avlina e siklārimase, butārimase, sastimase thaj e kheretnimase, ando akava Kerdimasko Plano.**

Rekomandācie vavera:¹⁷

- **te ristārelpen kaj i Viramlin e Komisioneresi kotar o Brakhipen andar i**

¹⁶ E telutne Rekomandamentora gindenpen palal e jekhsoj artiklora e Avlunaki Konvencija.

¹⁷ E telutne Rekomandamentora gindenpen palal jekhsoj e artiklora e Avlunaki Konvencija.

Diskriminaciã, i Viramlin e Čhalesko Avokato thaj i Viramlin e Nacionalno Koordinatorosko kotar o Maripen mamuj e Manušengo Dromorro si-len saren o trubulpe pošni ko rez kaj te kramaven te kelen lengo efektivno roli;

- **te investigisaol sar energetiko čhand e penalno butãripen kaj si-len motivora ràcistora ã ksenofobia thaj, se von zumavon, te drendisaon lenge aktorora; te denolpe adaptisardi asistensa okotar e manušenge kaj sa tele akiã xolardi buti;**
- **te arakhadon e mizure kaj ka keren ćacvalo e širde linde kaj si-len sar rez o brakhipen, garavipen thaj o Ŵamavelipen e kulturesko identitetã thaj e ćinderŴenenge ćhiba;**
- **te vazenpen e mizure e nernimase e oficiŴlonge kaj lenpe e thamisar garavipen phanglo kotar e standartura e manušikanenge xakaja, èvi em okola e manušenge kaj si kotar e nacionalno ćinderŴene; te ristãrelpen o keripen ando pherdo čhand opral o kerdipen e Rendosko thaj e Disiplinako Rend e Policiako Them;**
- **te ristãrelpen thaj te sikavdolpen o aksesu e manušengo kotar e nacionalno ćinderŴene, èvi em e tikne grupora ando gind, and-e programora e televizòreske thaj radioske and-e lenge ćhiba;**
- **te lačhardon e aktualnora lačhimata kaj te labãrisaol and e ćinderŴenenge ćhiba kotar e lavdipen e administrativno raimŴte thaj te labãrisaol e tabelora dujčhibenge thaj e anavipen e themengo and-e ćinderŴenenge ćhiba;**
- **te dikhonpen palem e rendora e thamiske kotar o rez kaj te čhudolpen jekh pherdo dialogo thaj efektno okodole organizacijendar kaj mujalen e nacionalno ćinderŴenenge thaj etno-ćhibaqiri; te konsultisa-von okodole butẽnge kaj lenpe e ćinderŴenencar.**